

Evaluering av undervisning og fengsel

TEMA

Ansatte i fengsel har den siste tiden vært gjenstand for vurdering fra ulike hold. Tone Pettersen har presentert sine foreløpige resultater i forbindelse med prosjektet "Undervisning og opplæring i fengsel", det største av de prosjektene som har fått i oppdrag å evaluere fengselsundervisningen i Norge. Videre skriver Are Høidal, direktør i Oslo fengsel, om vurderingen av varetektsarbeid i Oslo. Maren Anne Kvaløy har skrevet hovedfagsoppgave om de ansatte i kriminalomsorgen sin opplevelse av det arbeidet de gjør i relasjon til de innsatte.

Foko-nytt (17) 1/2003

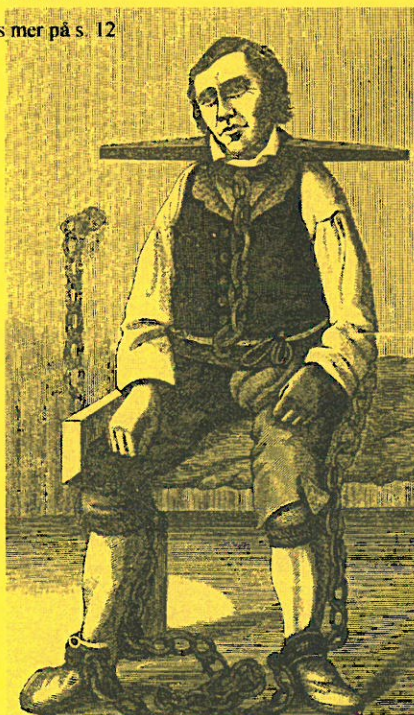
HUSK
MEDLEMSKONTINGENT
SE BAKSIDEN

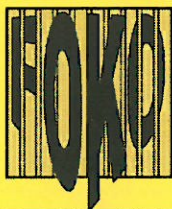
Stipendtur til London

Frå kriminallova av 1842 til ny straffegjennomføringslov av 2002. Forandringar i synet på/haldningar til straff ned gjennom tidene.

Les mer på s. 12

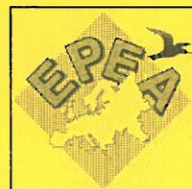

Tegning av Gjest Baardsen i «Levnetsløp», rundt midten av 1800-tallet.

Forum for
opplæring
innenfor
kriminalomsorgen
Norsk underavdeling av EPEA

EUROPEAN
PRISON
EDUCATION
ASSOCIATION

Lederens hjørne

FOKO- nytt kommer fortære på meg nå enn før! Skyldes dette alderen eller er vi mer på hugget? Til dette tror jeg at jeg svarer som Ole Brumm: ja takk begge deler. Men når dette er sagt, hva er det FOKO-leseren er fylt med i disse dager? Krigsfrykten ligger vakende over verden og i kontrast til dette drypper det fra tak; solstrålene har begynt å varme og vi tror på at vi igjen kan kjenne duggen kile nakne tær. Livet består av dilemmaer og i fengselet blir disse allmenngyldige forekomstene forsterket. Krigsangsten skal tøyles sammen med vårlengselen også bak murene!

Det er to ting jeg spesielt vil ta opp knyttet til vårt virke. Nylig de to første rapportene i evalueringen av fengselsundervisningen, og jeg ser fram til lesingen med spenning. Den første rapporten tar for seg skole, språk og fengsel og baserer seg på undersøkelsen av undervisningen av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler. Jeg kan som dere skjønner ikke kommentere annet enn at det ser ut som Tone Viljugrein har gått grundig inn i materien. Problemstillingen vil jeg tro at de fleste av oss er opptatt av. Les rapporten, den er sendt ut til alle skoler!

Den andre rapporten som foreligger må alle være opptatt av. Nemlig: Begrunnelse og formål med fengselsundervisningen. Her ligger det mye vi kanskje har trodd var avklart og enighet om. Det skal bli spennende å se hva forskerne har kommet fram til. Her igjen folkens, vi må alle vite hva som her har kommet fram om vår virksomhet. Påskeferien står for døren for mange av oss. Putt rapportene i sekken sammen med krimbøker og annet.

Det siste jeg vil ta opp er at EPEA-konferansen nærmer seg og det er like før det lille sted Langesund vil være kjent for hele Europa. Inhabil som jeg selvfølgelig er, synes jeg arrangementskomiteen så langt har gjort et meget godt og profesjonelt arbeid. Bra jobbet til dere og telemarksgjengen!

Så til dere alle: Nyt våren, men slipp ikke fangene fri, men stå på i arbeidet for dem!

Ingunn

STYRET I FOKO 2003

Leder: Ingunn E. Kleivan, Rud vgs. avd. Ila fengsel
ingunnei@online.no

Nestleder: Frøydis Holstad, Oslo fengsel
froeydis.holstad@c2i.net

Infoansvarlig: Leif Lyngstad, Klosterskogen vgs. avd Skien feng.
klostfeng@online.no

Kasserer: Jon Erik Rønning, Jessheim vgs. avd. Ullersmo fengsel
jessvgs@online.no

Sekretær: Torfinn Langelid, Fylkesmannen i Hordaland
torfinn.langelid@fm-ho.stat.no

Vararepresentanter:

Knut Lage Bø, GVO avd. Bredtvedt fengsel
Borghild Them, Berg fengsel

Innhold i FOKO-nytt 3/2002

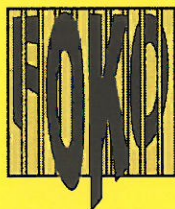
Skråblikk.....	2
Lederen.....	3
Evaluering av fengselsundervisning.....	4
Varetektsarbeid i Oslo fengsel	5
Mellom omsorg og overvåking.....	7
Frå kriminallova av 1842 til ny straffegjennomføringslov av 2002. Forandringer i synet på/haldningar til straff ned gjennom tidene.....	12
Fokostipend.....	17
Stipendtur til London.....	18
Medlemskontigent.....	20

Neste nummer av FOKO-nytt vil inneholde:

- Kreativitet i fengselundervisning
- EPEA-konferanse i Langesund

Vi tar gledelig i mot artikler fra våre trofaste lesere.

Utgivelse mai/juni 2003

**Forum for
opplæring
innenfor
kriminalomsorgen**
Norsk underavdeling av EPEA

Redaktør: Asbjørn Støverud
Jessheim vgs avd. Ullersmo fengsel
Boks 2
2040 Kløfta
E-post: asbjorn@st.mailbox.as
tlf: 63927351

Ansv: Leif Lyngstad

Torfinn Langelid som leder komiteen for EPEA-konferansen «All of me» i Langesund, 14-18 juni, i år kan melde om stor interesse for å delta. 151 påmeldte fra 32 land har lyst til å komme til landet vårt. Deltagerne kommer fra land som Albania, Australia, Azerbadjan, Belgia, Bulgaria, Canada, Kroatia, Kypros, Tsjekkia, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Ungarn, Irland, Israel, Latvia, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederland, Nord Irland, Portugal, Slovenia, Sveits, Sverige, Ukraina, Storbritannia, USA og selvfølgelig Norge.

I forbindelse med arrangementet har dataavdelingen ved Berg fengsel laget en CD/DVD-film om de fem fengslene som skal besøkes mandag 16. juni. I denne filmen presenteres fengslene Bastøy, Berg, Larvik, Skien og Sem. Vi får se litt om fengslene generelt og om opplæringsmuligheter spesielt. CD/DVD blir sendt til alle deltagere slik at de kan få et visst innblikk i det fengslet de senere skal besøke.

Vi i skråblikk iler til for å gratulere dataavdelingen ved Berg fengsel for godt utført arbeid. I neste nr. av foko-nytt vil vi komme tilbake med mere stoff om konferansen.

FOKO-nytt beklager igjen:

FOKO-nytt beklager at vi i forrige nummer hadde noen problemer med trykkingen. Dette håper vi bedrer seg i dette nummeret. Ellers er vi, som vanlig, åpne for både ris og ros.

Val i EPEA

Det skal veljast ny kasserer i European Prison Education Association (EPEA). Vedkomande går inn i stillinga med verknad frå 1. juli 2003. Medlemmer i FOKO som har framlegg til kandidatar må gje melding om det med grunngjeving (på engelsk – og vedkomande må vera kontakta på føre-hand) til

Frist for innlevering av framlegg: 20. april

Membership Secretary

Torfinn Langelid

Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga

Boks 7310

5020 Bergen

Fax: 55 57 23 52

E- post: torfinn.langelid@fm-ho.stat.no

En epoke er over

Åpen, målrettet, engasjert, dialogorientert var ord som ble brukt. Ekspedisjonssjef Erik Lund-Isaksen (bildet) fikk med seg mange lovord da han fredag tok offisielt avskjed med sine nærmeste medarbeidere i kriminalomsorgen.

Mye har skjedd siden Lund-Isaksen tiltrådte som ekspedisjonssjef i 1993. I 1998 kom Kriminalomsorgsmeldingen – og i kjølvannet av den fulgte både nytt lovverk, nye ressursrammer og ny etatsstruktur. "Du hadde et klart bilde av at du ville modernisere kriminalomsorgen. Du ville ha en organisasjon i vår tid og for vår tid. Dette arbeidet har du lyktes med", sa avdelingsdirektør Kåre Leikseth i sin hilsningstale.

Professor Nils Christie understreket i sitt innlegg ekspedisjonssjefens åpenhet og direkte dialogform. "Du har hele tiden stått for åpen kommunikasjon, og dette har også kommet til å prege etaten. De gangene vi har vært uenige, har du sett på dette som positivt – ettersom vi på den måten har fått anledning til å belyse og diskutere temaet. Det er ikke det verste skussmålet å ta med seg over i en ny stilling", sa han.

Erik Lund-Isaksen begynte 1/1-03 som ny direktør i Forbrukerrådet.

Kristin Bølgén Bronebakk (52) er utpekt som Lund-Isaksens etterfølger

Visste du at de 1851 innsatte som var domfelte pr. 30/9-02 kom fra følgende land:

Norge	1667
Danmark	6
Finland	3
Sverige	10
Albania	2
Belgia	3
Bosnia-Herc.	3
Estland	3
Frankrike	6
Jugoslavia	21
Kroatia	1
Litauen	6
Makedonia	2
Nederland	4
Polen	12
Russland	4
Slovakia	2
Spania	4
Storbritannia	2
Tsjekkia	2
Tyskland	7
Ungarn	1
Østerrike	3
Algerie	4
Etiopia	1
Marokko	4
Nigeria	3
Somalia	7
Tunisia	1
Afghanistan	1
Aserbajdsjan	1
Pakistan	13
Thailand	2
Tyrkia	6
Armenia	1
Filippinene	1
Irak	16
Iran	6
Vietnam	6
Chile	2
USA	5
Australia	1

(Kilde: Justisdepartementet)

Evaluering av fengsels- undervisninga

Prosjektet "Undervisning og opplæring i fengsel" er det største av de prosjektene som har fått i oppdrag å evaluere fengselsundervisningen i Norge. Evalueringen er lagt opp som et treårig samarbeidsprosjekt mellom Pedagogisk institutt ved NTNU (som Universitetet i Trondheim heter), og forskningsavdelingen i Voksenopplæringsinstituttet (VOX).

På prosjektet er det engasjert tre forskere: professor Einar Skaalvik (prosjektleder), NTNU og VOX, forsker Liv Finbak, VOX og stipendiat Tone Pettersen, NTNU.

Vi planlegger å komme ut med to sluttrapporter høsten 2003, hvorav Einar og Liv analyserer og evaluerer undervisningen basert på data fra skoleansatte, og i noen grad også data fra ansatte i selve fengselet. Jeg planlegger å komme ut med en egen rapport basert på elevdata, og i noen grad også data fra innsatte som ikke går på skolen. Denne rapporten vil også bli min dr.gradsavhandling.

Prosjektets problemstillinger

Før jeg presenterer noen resultater fra prosjektet, vil jeg redegjøre kort for noen av de mest sentrale problemstillinger prosjektet er opptatt av. Det vil jeg gjøre fordi de resultatene jeg presenterer i dag omhandler ett av flere sentrale tema som blir tatt opp i sluttrapporten.

Når det gjelder elevene i fengselet, er vi blant annet opptatt av

- elevenes behov og formål knyttet til opplæringen
- elevenes motivasjon for opplæring
- elevenes egne erfaringer med skolen og fengselet
- hvilket utbytte de opplever å ha av skolegangen

Slike forhold er vi opptatt av både under fengselsoppholdet og etter løslatelsen.

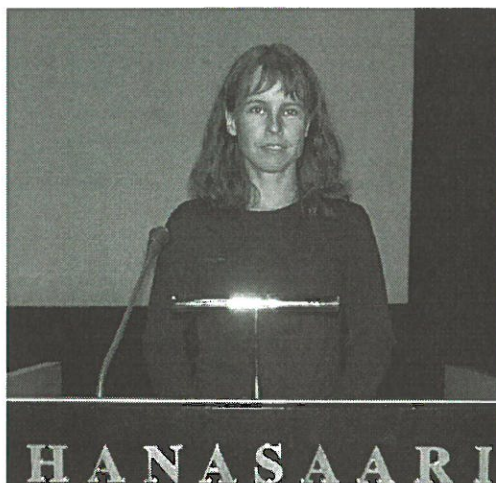
De resultatene vi finner når det gjelder elevene, må igjen ses i relasjon til en rekke variabler, som:

- elevenes bakgrunn (bl.a. problemer med rusmisbruk)
- elevenes tidligere skoleerfaringer (som ofte er negative med hensyn til trivsel og mestring)
- fengselsoppholdets varighet (viktig blant annet med tanke på hva som er mulig å oppnå i det tidsrommet elevene går på skole i fengsel)
- undervisningstilbudet (hvordan det står i forhold til elevenes interesser og behov)
- hvordan undervisningen er organisert (tas det hensyn til elevenes bakgrunn?)
- Fengselet som ramme for skolen har også stor betydning. (Vi er interessert i både hvordan fengselsoppholdet kan muliggjøre en utdanning og hvordan det kan virke forstyrrende på skolegangen.)
- Elevresultatene ses også i relasjon til løslatelses

situasjonen. (e.g. hvor godt forberedt løslatelsen er)

Et viktig punkt i evalueringen er også etatsamarbeid. Da tenker vi på samarbeid mellom skolen, fengselet og etater utenfor fengselet (KiF, arbeidskontor, sosialkontor, osv). Er det samarbeid, og i så fall, hvordan foregår samarbeidet?

Når vi ser alle disse områdene i sammenheng, kan vi nærme oss en helhetlig forståelse av fengselsundervisningen. Målet med evalueringen er å finne ut hva som fungerer, eller ikke fungerer. Videre vil vi finne ut hvorfor ting eventuelt ikke fungerer, og komme med forslag til forbedringer og tiltak.

Artikkelforfatter Tone Pettersen under et fordrag i Finland

Metode

Før jeg presenterer resultater fra prosjektet, vil jeg også si litt om hvilke forskningsmetoder som er benyttet for å samle inn data.

Da vi ikke hadde kapasitet til å samle inn data fra alle fengslene, valgte vi ut tre fengsler av ulik størrelse. Dermed endte vi opp med ett stort fengsel med omtrent 150 innsatte, ett mellomstort fengsel med vel 50 innsatte, og ett lite fengsel med nær 30 innsatte. Fengslenes størrelse har stor betydning for undervisningen (for eksempel fagtilbudet) i hvert enkelt fengsel, og fengslene/skolene er valgt nettopp med tanke på å få størst mulig variasjon i utvalget.

For å få et helhetlig bilde av fengselsundervisningen ble det foretatt en omfattende datainnsamling med ulike metodiske tilnærminger, og i ulike tidsfaser. Det ble også lagt vekt på å samle inn data fra ulike grupper i systemet.

Det ble foretatt en elevundersøkelse i tre tidsfaser. Fase 1 består av spørreskjema og dybdeintervju. Til sammen 65 elever fylte ut spørreskjema, mens 10 elever ble dybdeintervjuet. Fase 2 består av spørreskjema og dybdeintervju rett før løslatelsen. Til sammen 55 elever fylte ut spørreskjema og 6 elever deltok i løslatelsesintervju. Fase 3 består av oppfølgingsintervju på tre tidspunkt etter løslatelsen. Til sammen 5 elever møtte til minst ett oppfølgingsintervju.

I tillegg ble det delt ut spørreskjema til Oppfølgingsklassene (12) og spørreskjema til innsatte som ikke gikk på skole (117). Videre ble det benyttet deltakende observasjon ved skolene og på andre arenaer i fengslene. Observasjoner har vært nødvendig for å se elevene i en kontekst, for å få innblikk i sosiale prosesser, og for å fange opp ting de ikke ser selv eller har vansker med å sette ord på.

Undersøkelse blant de ansatte omfattet intervju av 19 lærere og 3 rektorer, spørreskjema til lærerne og intervju av 15 fengselsansatte (5 betjenter, 3 1. ledere for arbeidsdriften, og 4 fra fengselsledelsen).

Oversikt

Fordi det er nesten ett år til sluttrapporten skal leveres, er det mye

analysearbeid som gjenstår. Jeg vil nå presentere resultater fra det temaet vi frem til nå har konsentrert oss mest om, og det handler om "formål med fengselsundervisningen". Formål kan behandles på flere nivå. Vi skal først se hvilke formål elevene, og så lærerne har med undervisningen. Deretter skal vi se litt på hvordan lærerne oppfatter offisielle formål, og til slutt hva offisielle dokumenter forteller om formål med fengselsundervisningen.

Elevenes formål

Utgangspunktet for de fleste som begynner på skole i fengsel er at de ønsker å utnytte den tiden de likevel må oppholde seg i fengsel til å gjøre noe positivt med livet sitt. Innsatte ønsker altså å benytte den spesielle situasjonen de befinner seg i til å gjøre noe positivt og fornuftig. I skolesammenheng knytter de det å gjøre noe positivt med livet i stor grad til faglige formål. Det er altså det faglige som står i sentrum når elevene begynner på skolen.

Elevenes faglige formål er mange og varierte, og jeg har valgt å gruppere dem i formell kompetanse, tilegnelse av faglige kunnskaper og ferdigheter, og faglige, fremtidige formål. En type faglige formål som står sentralt for mange er formålet om å oppnå formell kompetanse på ett eller annet nivå. Slike formål innebærer alt fra det å få godkjent enkeltmoduler innen datakortet til det å ta en eksamen eller fullføre en høyskoleutdanning. Hvilken formell kompetanse elevene har som formål avhenger dels av deres interesser og behov, dels av soningstid, men dels også av hvilke skoletilbud som finnes i det enkelte fengsel. Fengselsundervisningen står altså overfor store pedagogiske utfordringer med hensyn til bredde i fagtilbudene, og for å legge undervisningen til rette for elevenes ulike interesser, behov og soningstid. Tilegnelse av kunnskaper og ferdigheter er også et viktig formål for en stor andel av elevene. For noen kan læring være et mål i seg selv, men for en del kan både formål om læring og formell kompetanse være et middel for å oppnå faglige formål i fremtiden. Eksempler på slike formål kan være å få arbeid eller å fortsette skolegangen etter løslatelsen.

Den spesielle situasjonen innsatte befinner seg i har økt deres tilbøyelighet til å begynne på skolen. En stor andel av elevene ville ikke gått på skole om det ikke var for at de satt i fengsel. Dette betyr at elevenes faglige formål må ses i sammenheng med den spesielle situasjonen de befinner seg i. Altså er elevenes faglige formål indirekte også situasjonsrelatert.

Mange elever fremhever også formål som er mer direkte relatert til at de sitter i fengsel, en samlekategori jeg har valgt å kalle situasjonsrelaterte formål. En stor andel av elevene ønsker å gå på skolen fordi det betraktes som bedre enn å jobbe i fengselet. Gjennom intervjuene kommer det frem at dette formålet er todelt: På den ene siden ønsker elevene å delta i fengselsundervisningen for å lære (faglig formål). Elevene fremhever at arbeidsplassene, i motsetning til skolen, ikke innehar noen vesentlig opplæringsverdi. Samtidig ønsker elevene å unngå en monoton arbeidssituasjon ved verkstedene, altså å unngå noe som betraktes som verre. For arbeidsvirksomheten i fengslene må dette være et tankekor. Den kvantitative undersøkelsen viser at mange også begynner på skolen for å "lette soningen" – altså for å gjøre fengselsoppholdet lettere å holde ut. Alternativet til skolegang er for de fleste å arbeide i fengselet, og det må derfor antas at deltakelse i fengselsundervisningen kan oppleves som en lettelse sammenlignet med å arbeide i fengselet.

Det ble også delt ut spørreskjema til innsatte som ikke gikk på skolen. På spørsmål om de kunne tenke seg å begynne i fengselsundervisningen, svarte nær halvparten bekreftende. Dette betyr at fengselsundervisningen på langt nær greier å gi et tilbud til alle som ønsker å gå på skole mens de sitter i fengsel. Dette er et viktig poeng jeg vil komme tilbake til også i andre sammenhenger. Men i forbindelse med formål, utgjør de som ønsker å delta i fengselsundervisningen en kontrollgruppe. Dette betyr at vi har vært i stand til å sammenligne elevenes formål med en gruppe innsatte som ikke går på skolen, men som ønsker å delta i undervisningen.

De faglige begrunnelsene er enda sterkere blant kontrollgruppen enn blant elevene. Kontrollgruppen ønsker altså først og fremst å begynne på skolen med faglige begrunnelser. I noen grad begrunner de også

ønsket om skolegang med situasjonsrelaterte grunner, for å mestre hverdagen etter løslatelsen (livsmestring), og for å oppnå bedre generell selvoppfatning. Noe av forskjellene mellom gruppene kan forklares med at elevenes svar sannsynligvis er noe preget av hvilket utbytte de opplever å ha av skolegangen. Hovedfunnet er likevel at mange innsatte, som ikke deltar i fengselsundervisningen, signaliserer en sterk faglig motivasjon til å begynne på skolen.

Innsattes formål med skolegangen gir et godt pedagogisk utgangspunkt. Den spesielle situasjonen de befinner seg i under fengselsoppholdet øker deres tilbøyelighet til å begynne på skolen. Mange som ruser seg utenfor fengselet lever dessuten mer eller mindre rusfritt under fengselsoppholdet. Dette betyr at man i fengselsundervisningen har mulighet til å gi opplæring til personer skoleverket ellers ikke når. Innsatte kommer dessuten til skolen for å lære, og de har klare forventninger til at skolens innhold først og fremst skal være av faglig karakter.

Lærernes formål

Det foreligger ingen felles oppfatning blant lærerne om hva som er det viktigste formålet med fengselsundervisningen. Lærernes personlige oppfatning av målsettingen kan klassifiseres i fem ulike kategorier.

En slik kategori er faglige formål. Det mest bemerkelsesverdige ved denne kategorien er at det bare er fire av atten lærere som viser til skolefaglige mål med undervisningen.

Den neste kategorien har vi kalt selvverd og mestringsforventning. Åtte lærere har som målsetting å forbedre elevenes selvverd og faglige selvoppfatning. De fleste av disse ser lærestoffet som et nødvendig middel for å legge til rette for positive læringsopplevelser.

En annen kategori har vi kalt mestre hverdagen ute. Fem av lærerne har mestring av hverdagen utenfor fengselet som sin fremste målsetting med det pedagogiske arbeidet. Selv om dette er en felles målsetting for fem lærere, har de ulikt syn på hvordan dette målet kan nås. En oppfatning er at livsmestring læres gjennom en konkret, praktisk faglig opplæring. Andre lærere skyver faglige spørsmål helt i bakgrunnen, og kan for eksempel ha fokus på mestring av fritiden.

Oså er det en kategori som omhandler elevenes motivasjon for skolearbeidet. Fire lærere gir uttrykk for at det å skape motivasjon er et viktig formål. To setter motivasjon i et fremtidsperspektiv, mens to lærere hovedsakelig er opptatt av situasjonen her og nå.

Den siste kategorien har fått navnet trivsel og fortrolighet. Ti av lærerne viser til trivsel som en viktig målsetting med undervisningen. Trivsel er et nødvendig middel i det pedagogiske arbeidet, men faren er at trivsel kan bli et mål i seg selv. Spesielt i undervisnings-situasjoner som foregår over korte tidsrom, og med uklare målsetting, hvor det blir vanskelig å påvise annet form for måloppnåelse, kan trivsel bli opphevet til et selvstendig mål. Lærernes utsagn kan tyde på at dette har skjedd for flere av dem.

Sammenligning av elevenes og lærernes svar

Sammenlignet med elevenes formål, er det få lærere som fremhever det faglige blant sine viktigste formål med fengselsundervisningen. Lærerne er mer opptatt av trivsel, motivasjon, mestringsforventning og livsmestring enn elevene.

I første omgang kan det se ut som at lærere og elever har svært ulike oppfatning av formål. Men selv om de fremhever ulike formål, er det ingen ting som tyder på at dette i praksis oppleves som et problem. En mulig forklaring kan være at elevene er avhengig av trivsel, positiv mestringsforventning og motivasjon for å kunne lykkes med sine faglige formål. At elevene legger stor vekt på faglige formål, kan også tyde på at lærerne lykkes med å legge forholdene til rette for læring. Sterk faglig fokusering både blant elevene og kontrollgruppen kan komme av en følelse av å ha mistet noe viktig som man trenger å ta igjen. Når elevene beholder interessen for fag også etter at de har begynt på skolen, må dette altså bety at lærerne lykkes i det de gjør. Elevene behøver heller ikke å ha som formål at skolegangen skal gi

utbytte i form av mestring av hverdagen etter løslatelsen, selv om dette kan være et sentralt formål blant lærerne. Mange elever ville nok tvert imot satt pris på om skolegangen ga utbytte i form av bedre livsmestring. Det er altså ingen motsetning mellom elevenes og lærernes oppfatninger.

Når vi spør elevene om hva de tror er lærernes formål med undervisningen, svarer ni av ti at det må være de faglige formålene som er viktigst for lærerne. Vi har sett at bare fire av atten lærere plasserer det faglige blant sine fremste formål. Fordi elevene stort sett oppfatter at lærernes formål er faglige, er det mye som tyder på at lærerne benytter fagene som et virkemiddel for å nå andre formål. Det er ikke alle formålene som er så synlige som de faglige, og hvis en lærer for eksempel søker å fremme livsmestring gjennom faglige aktiviteter, vil elevene sannsynligvis se det faglige formålet tydeligere enn det overordnede formålet om livsmestring. Elever og lærere har også ulike utgangspunkt med tanke på formål. Lærerne skal legge undervisningen til rette for elevene, og må derfor også ha fokus på faktorer som trivsel, motivasjon og positiv mestringsforventning, nettopp fordi dette er viktige forutsetninger for læring. Når lærerne planlegger undervisningen, må de også ha elevenes tidligere skoleerfaringer i tankene, som jo ofte er negative. Derfor blir fokus på faktorer som trivsel, motivasjon og mestring ekstra viktig for å kunne lykkes med fengselsundervisningen.

Det er en klar tendens til at hver lærer konsentrerer svaret om eget formål rundt en enkelt kategori. Dette betyr at det ikke er noen konsensus blant lærerne om hvilke mål en bør prioritere i fengselsundervisningen.

Lærernes oppfatning av offisielle formål

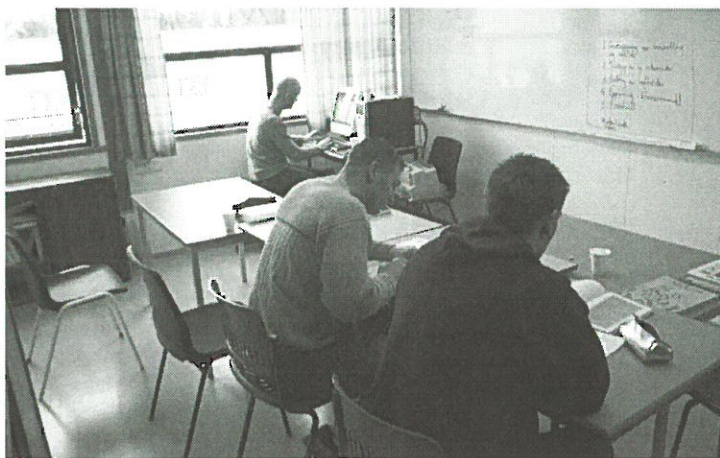
I forbindelse med formål, ble lærerne også spurt om de tror myndighetene har en klar målsetting med fengselsundervisningen, og om de har sett målene formulert noe sted.

Det viser seg at lærerne ikke har noen klar oppfatning av myndighetenes formål med fengselsundervisningen, og det kan være en viktig forklaring på hvorfor lærerne har forskjellige formål med egen undervisning. De fleste lærerne tror at myndighetene har en målsetting, men de er ikke sikre. Flertallet av lærerne har heller ikke sett overordnede målsettinger formulert, og et overveiende flertall var ikke i stand til å fortelle i hvilke dokumenter formålene finnes. Når lærerne blir spurt om hva de tror det offisielle formålet er, peker noen lærere på rehabilitering (forstått som forebygging av kriminalitet). Andre viser til formål om å fullføre en utdanning, eller at formålet er å innfri de rettighetene mange voksne har til opplæring. Disse oppfatningene stemmer godt med noen av de offisielle målsettingene.

Alle rektorene peker på rehabilitering som et offisielt formål med fengselsundervisningen. To av rektorene gir samtidig klare signaler om at de fokuserer sterkt på den faglige siden ved undervisningen. Den tredje rektoren anviser en slik tilnærming på grunn av den korte soningstiden de fleste innsatte i det aktuelle fengselet har, og prioriterer mer avgrensede kurs som kan komme til nytte etter løslatelsen. Rektorene har en klarere oppfatning av offisielle formål enn lærerne, og også deres oppfatninger stemmer godt overens med noen av de offisielle formålene.

Lærerne og rektorene peker altså på flere forskjellige formål, som alle stemmer overens med offisielle målsettinger. Likevel har vi sett at lærerne har en høyst usikker forestilling om myndighetenes målsetting, og dette er tankevekkende. En viktig forklaring kan være at de offisielle formålene ikke er uttrykt samlet i ett dokument. Det er altså nødvendig å lete seg frem til, og lese, flere dokumenter for å opparbeide seg kunnskap om hva som er de offisielle målsettingene.

Og, hva er så de offisielle formålene? Da skole og fengsel er underlagt forskjellige departementer, er det slik at også dokumenter som omtaler myndighetenes formål er utgitt av de to respektive departement. Den listen jeg presenterer nå inneholder noen av de viktigste dokumentene og formålene, men er altså ikke fullstendig.

Fengselsmyndighetenes formål med skolen kommer kanskje tydeligst frem i St.meld. nr. 27 (1997-1998) – Fengselsundervisningen er ett av flere tiltak som skal fremme rehabilitering. Dette formålet er imidlertid underordnet formålet om straffegjennomføring og sikkerhet. Dette betyr at rehabiliteringsformålet i visse tilfeller må vike for fengselsfaglige formål.

I skolemyndighetenes formål er det spesielt tre sentrale dokumenter. Vi har Opplæringsloven – som stadfester voksnes rett til opplæring. Formålet blir da å oppfylle en rettighet voksne har. Så har vi Læreplanverket (L-97) som uttrykker formål både i den generelle delen og i fagplanene. Den generelle delen fremhever blant annet at skolegangen skal ruste elevene til å ta hånd om seg selv og sitt liv (altså livsmestring). Skolens overordnede mål om livsmestring er sammenfallende med fengselets formål om rehabilitering. Fagplanene til L-97 inneholder blant annet en konkret beskrivelse av hvilke fagkunnskaper elevene skal opparbeide seg gjennom undervisningen. Kunnskapsformidling ses her som virkemiddelet for å nå det overordnede målet om livsmestring. Formålet i St.prop. nr.1 (2000-2001) er å gi opplæring på grunnskole og videregående nivå for de som ønsker det. For å gi et tilbud til innsatte med kort soningstid og innsatte som sitter i varetekt er det også et formål å tilby avgrensede kurs som ikke er formelt kompetansegivende.

Som vi ser, krever det altså en viss innsats å lete seg frem til hva som er myndighetenes formål.

Myndighetenes overordnede formål er altså livsmestring/rehabilitering. For flertallet i vår målgruppe er dette to sider av samme sak. Alle andre formål blir virkemiddel for å oppnå det overordnede målet.

Dokumentene klargjør i liten grad hvilke formål som bør vektlegges sterkest. Det er derfor ikke så merkelig at lærerne vektlegger ulike formål. Hvis man mener lærerne bør ha en felles forståelse av formål, er det opp til sentrale myndigheter å gjøre formålene lettere tilgjengelig for lærerne.

Det er nærliggende å tro at en helhetlig tilnærming, med vektlegging på ulike virkemiddel, som er individuelt tilpasset den enkelte elev, vil være best egnet for å nå det overordnede målet. Men skolen kan ikke nå dette målet alene. Samarbeid mellom skole og fengsel, og andre etater er et viktig stikkord i denne sammenheng. Samarbeid er da også ett av flere tema vi vil gå nærmere inn på i den tiden som er igjen av prosjektperioden.

VARETEKTSARBEID I OSLO FENGSEL — MED FOKUS PÅ KVALITET

Av Are Høidal, direktør i Oslo fengsel
Innlegg i St. Petersburg på seminaret "Pre-Trial Detention in the Baltic Sea Area" 2. – 4. februar 2003

Bakgrunn

Oslo fengsel er Norges største fengsel med 352 innsatte. 320 personer er ansatt av fengselet, mens det arbeider ca. 30 personer innenfor helsesektoren og ca. 35 innenfor skolesektoren. I tillegg arbeider det to personer på tannlegekontoret og to prester i fulle stillinger. Alle disse siste er ansatt av myndigheter på utsiden av fengslet (import- modellen).

Kriminalomsorgen i Norge har tradisjonelt vært mer opptatt av å utvikle tiltak for domssøkere enn for varetektsfengslede. Programvirksomhet, kontaktbetjentordning og soningsplanlegging er eksempler på tiltak som først og fremst har vært rettet mot den førstnevnte gruppen.

Ca. 1/4 av de innsatte i norske fengsler sitter i varetekt. I Oslo fengsel sitter 50 % av de innsatte i varetekt. Mer enn hver tredje fengsling i løpet av ett år begynner med en varetektsfengsling, og ca. 40% av varetektsfengslingene begynner med restriksjoner/isolasjon (brev- og besøksforbud eller kontroll).

Norsk varetektspraksis har fått mye kritikk både nasjonalt og internasjonalt. Kritikken har særlig dreid seg om den utstrakte bruken av isolasjon.

Norge har hatt besøk av Europarådets torturovervåkningskomite (CPT) i 1993, 1997 og 1999. Etter besøket i 1997 utarbeidet departementet et eget rundskriv om varetekt med særlig vekt på tiltak for innsatte med restriksjoner.

Ved komiteens siste inspeksjon i Oslo fengsel ble blant annet følgende trukket frem:

Den materielle standard ble karakterisert som høy
Delegasjonen var imponert av det aktivitetstilbudet som de fleste fangene ble tilbudt
Relasjonene mellom innsatte og tilsatte ble sett på som positive og konstruktive
Restriksjoner fører til at innsatte får problemer med angst, rastløshet, søvnproblemer og depresjoner
Hvis man ser bort fra lufting, fikk ikke de innsatte tilbud om å være utenfor cellen mer enn i 30-40 minutter pr. dag (ikke alle får dette tilbudet hver dag)
Fengslet må fortsette arbeidet med å forbedre aktivitetstilbudet og tilbudet om menneskelig kontakt for varetektsinnsatte med restriksjoner
(CPT Report: Norway: 1999)

Når Oslo fengsel skulle utvikle ny strategi mot år 2000, var det naturlig at disse punktene fra CPT ble tatt hensyn til. Et strategisk område for Oslo fengsel inn i det 21. århundre ville være Kvalitet i varetektsarbeidet. En arbeidsgruppe ble nedsatt og denne skulle jobbe med å bedre den faglige kvaliteten på varetektsarbeidet i Oslo fengsel.

Arbeidsgruppen hadde som mål:

Forbedre kvaliteten på arbeidet som gjøres for innsatte med varetektskjennelse.

Bidra til å gjøre varetektsoppholdet minst mulig belastende for den enkelte innsatte.

Lage resultatindikatorer som kan måle kvaliteten på det varetektsarbeidet som utføres.

Arbeidsgruppen ble enige om at man først og fremst skulle konsentrere seg om innsatte med restriksjoner fordi disse er spesielt utsatt for negative og uønskede skadevirkninger. For å få et bedre grunnlag for arbeidet, ble det besluttet at det skulle gjennomføres en intervjuundersøkelse av denne gruppen.

Undersøkelsen skulle gi en indikasjon på hva innsatte mente var viktige kvalitetslementer i varetektsarbeidet. Med dette som utgangspunkt skulle det utvikles resultats-/kvalitetsindikatorer som kunne gi fengslet en mulighet til å måle kvaliteten på arbeidet med varetektsinnsatte. Undersøkelsen skulle dessuten gi svar på i hvilken grad fengslet hadde iverksatt de tiltak som er beskrevet i rundskriv 6/97.

Undersøkelsen

Formålet med undersøkelsen var å gi arbeidsgruppen et mer kvalifisert grunnlag for å utvikle kvalitetsindikatorer og for å finne ut hvor langt fengslet har kommet i forhold til å iverksette de tiltak som var beskrevet i rundskriv 6/97. 31 innsatte var med i intervjuundersøkelsen. 26 av disse satt i varetekt med restriksjoner. Undersøkelsen ble gjennomført fra mars til august 2001.

Det ble stilt en rekke spørsmål som hadde med kvaliteten på varetektsarbeidet å gjøre. Formålet var å finne ut hva de innsatte selv definerer som kvalitetsmessig godt arbeid innenfor de rammene som en varetektssituasjon med restriksjoner setter.

Kvalitetsindikatorene

På bakgrunn av resultatene i spørreundersøkelsen kom vi frem til fem områder som vi mener er viktige uttrykk for den samlede kvaliteten for denne gruppen innsatte. Hver av de fem områdene danner så utgangspunkt for å utvikle spørsmål (delindikatorer).

De fem områdene er:

Informasjon

Undersøkelsen viser at informasjon om regler, rutiner, tilbud og rettigheter en har som varetektsinnsatt, er av stor betydning.

Menneskelig kontakt

Å sitte i varetekt med restriksjoner er for de aller fleste en stor påkjenning. På spørsmålet om hva de innsatte var mest misfornøyd med, og på hvilke områder fengslet bør forbedre seg, ga mange uttrykk for at selve isoleringen – at de ikke hadde nok tilgang på menneskelig kontakt som det mest problematiske ved situasjonen. Særlig vanskelig var situasjonen for de som

verken snakket norsk eller engelsk.

Aktiviteter

Varetektssituasjonen innebærer for de aller fleste en monoton tilværelse med mye soving, tv-titting og lesing. Av den grunn blir aktivitetstilbudene svært viktige. Eksempler på det kan være arbeid på cella av et eller annet slag, fritidsaktiviteter eller bedre luftemuligheter.

Andre tjenesters bidrag

Med andre tjenester siktes det til tjenester utført av andre faggrupper enn fengselsbetjentene. Dette er tjenester som kan være av stor betydning for de innsatte både i forhold til rettigheter som de har og i forhold til å få hjelp med personlige spørsmål. Eksempler på slike tjenester kan være: lege, sykepleier, psykiatrisk fagteam, prest og sosialkonsulent.

Fleksibilitet (individuelle behov)

Gjennom intervjuene fikk vi også et klart inntrykk av at å bli behandlet som et særegent individ, var svært viktig for mange. At betjentene kjenner til og tar hensyn til individuelle interesser, ønsker og behov står her sentralt. Dette kan dreie seg om praktiske ting som må ordnes, om behov for en samtale, ønske om å lese aviser eller om mer alvorlige forhold, som samtale om psykiske problemer etc.

Praktiske eksempler på tiltak for forbedring av varetektsarbeidet i Oslo fengsel:

Stressmestringsprogram

Stressmestringsprogram ble innført i Oslo fengsel i 2002. Pågrepelse og fengsling kan i seg selv utløse sterke reaksjoner hos den innsatte. Ved å fokusere på stress og stressmestring, vil man øke den innsattes opplevelse av innflytelse på egen skjebne og kontroll over seg selv. Den innsatte kan lære enkle teknikker som kan være med på å forebygge langtidsskader ved stress. En bør også fokusere på følelsesmessige reaksjoner som oppstår når man kommer i fengsel. Dette fokus kan redusere sterke følelsesmessige reaksjoner og forebygge skade og utagering. Stressmestringsprogram er iverksatt for å forebygge disse sterke reaksjonene og fokusere på å redusere opplevelsen av krise og stress for den enkelte innsatte. Programmet gjennomføres både en til en og i grupper. Fordelene av å bringe flere innsatte sammen er mange, men for den innsatte vil opplevelsen av å ikke være alene om å føle det slik, være av vesentlig karakter, og dermed også svært forebyggende med tanke på negative konsekvenser av isolasjon. Det viktigste man kan gjøre for å forebygge isolasjon og stress, er at man fanger opp den innsatte, og lar vedkommende forstå at man er fanget opp.

Kontaktbetjentordning

Kontaktbetjentordning ble etablert i vår varetektsavdeling i 2002. En ansatt får gjennom denne ordningen et spesielt ansvar for å følge opp tre innsatte på sin avdeling. I denne ordningen er det viktig at den innsatte opplever at den ansatte bryr seg. Dette betyr ikke at den ansatte skal gjøre alt den innsatte har ønsket om, men lytte på en god måte til den innsatte. Et annet viktig moment man bør vektlegge i kontakt mellom innsatte og ansatte, er mellommenneskelig forståelse. Kontaktbetjenten skal bistå i praktiske ting og veilede den innsatte gjennom oppholdet på avdelingen.

Aktivitetstilbud

Isolasjon innebærer mye tid til å tenke og det kan gi både kroppslige og emosjonelle reaksjoner. Det er lovpålagt at innsatte som sitter isolert, skal ha et utvidet tilbud om lufting og de skal prioriteres når det gjelder aktivitetstilbud. Dersom innsatte får et godt tilbud, vil dette forebygge skader som følger av isolasjon. Det aktivitetstilbud som tilbys i Oslo fengsel legger vekt på å være variert, det vil si at noe er sosialt rettet og andre aktiviteter kan være rettet for å få tiden til å gå. Det bør være slik at noen aktiviteter gjøres i sosialt samspill med andre, mens andre aktiviteter kan gjøres på egen hånd.

Aktiviteter den innsatte kan gjøre alene, begrenser seg ofte til saker han kan gjøre på cellen. Den innsatte kan få tilbud om celloarbeid. Andre aktiviteter på cella kan være enkle ting som spill, lesing av bøker, TV osv.

Så langt det er mulig er program, skole og verksdrift en naturlig del av aktivitetstilbudet til den innsatte i varetekt. Eksempler på arbeidsplasser i Oslo fengsel som også er åpne for varetektsinnsatte er:

Snekkerverksted
Hustrykkeri
Terapiverksted
Renhold
Kjøkken

Smie
Monteringsverksted
Hobbyverksted
Vaskeri

Forbedret informasjon ved innsettelse

Oslo fengsel etablerte i 2002 en ordning med inkomstsamtale ved nyinnsettelser.

Når man kommer i fengsel har man rettigheter som skal ivaretaes. Likeså har en innsatt rett til å fremme krav. Det er svært viktig at disse rettighetene blir ivaretatt når man sitter i fengsel. Videre finnes mange innsatte som har behov for tilrettelagt soning ut fra spesielle behov.

Først og fremst skal innsatte gjennom denne inkomstsamtalen informeres om sine rettigheter. Tjenestemannen skal informere om innsattes rettigheter, klagemuligheter og praktiske forhold omkring dette. Videre skal det informeres om hvor han skal henvende seg ved behov. Det skal også vektlegges de muligheter som finnes i fengselet i forhold til oppfølging av den innsatte i den perioden han skal være der. En slik samtale bør være på en måte at både den innsatte og den ansatte sitter igjen med utvidet informasjon.

Det utleveres også et informasjonshefte til alle innsatte ved innsettelse. Her kommer det frem opplysninger om rettigheter, fengselsregler og tilbud i fengselet.

Personalet i mottaksavdelingen skal ha utvidet kunnskap om rettigheter, fengselsreglene og tilbudene som gjelder i fengselet.

Dette sa de innsatte:

-Betjentene er stort sett hyggelige og hjelpsomme
38 er enige, 2 er uenige

-Jeg blir stort sett behandlet med respekt og ikke møtt med fordømmende holdninger
41 enige, ingen uenige

-Betjentene tar seg stort sett tid til å prate med meg
31 er enige, 7 er uenige

-Betjentene gjør stort sett det de lover
32 er enige, 7 er uenige .

(Kilde: KRUS og Oslo fengsel)

Mellom omsorg og overvåking

av Maren Anne Kvaløy, sosiolog

Bakgrunn

"En mann spaserer langs elvebredden, da han oppdager et menneske som flyter nedover med strømmen. En fisker løper ut i elven, drar den fornødne på land, gir førstehjelp og redder mannens liv. Et par minutter senere skjer det samme igjen – så igjen og igjen. Etter en stund kommer enda et menneske flytende nedover med strømmen. Men denne gangen overser fiskeren den fornødne, og overlater ham til sin egen skjebne. I stedet begynner han å løpe oppover langs elvebredden. Den observerende mannen som er ute og går, spør fiskeren hva i all verden han driver med. Hvorfor prøver han ikke å redde det druknende mennesket? "Denne gangen", svarer fiskeren, "går jeg opp elvebredden for å finne ut hvem søren det er som skubber disse stakkars menneskene i elven." (min oversettelse, Cohen, 1985:236)

Jeg har nylig skrevet hovedfagsoppgave om temaet kriminalomsorg. Jeg har sett på hva som gjøres for å plukke de druknende menneskene opp av elven – eller det vil si; hvordan det oppleves å arbeide med disse menneskene – og ikke årsakene til at de faller i elven. Jeg har studert kriminalomsorgen og sett hvordan de ansatte der opplever å jobbe med straffedømte. Jeg ser med andre ord de domfelte – som vi kaller kriminelle, som druknende mennesker. I denne artikkelen vil jeg presentere de funn jeg har gjort, men først litt om bakgrunnen for min interesse.

For åtte år side så jeg en film regissert av Sigve Endresen (1995) som heter Store gutter gråter ikke. Det er en norsk dokumentarfilm om åtte menn med tre ting felles; dop, kriminalitet og lange dommer bak seg. Den handler om mennesker som har gått inn og ut av fengselet i flere år. De åtte ble tilknyttet et prosjekt ved Oslo Kretsfengsel – "Stifinnerprosjektet". Vi får først og fremst et innblikk i disse guttenes soningsopphold, og veien fra fengselssystemet og til et hybelhus drevet av friomsorgen. I tillegg får vi et innblikk i hvordan systemet fungerer og hvordan de ansatte i fengselet og i friomsorgen opplever å jobbe med disse menneskene. Denne filmen gjorde sterkt inntrykk. Det interessante er hvordan vi behandler mennesker i vårt samfunn som gjør kriminelle handlinger og som derfor må kontrolleres. Hva har vi å tilby? For når vi først har vedtatt lover og forbud for å kontrollere menneskers atferd, må vi ha noe å "tilby" dem som lever på tvers av definerte lover og regler. Med andre ord; har vi sagt A, må vi også si B...

Kriminalomsorg

Kriminalomsorgen har på mange måter en dobbel målsetting. Den skal på den ene siden straffe dem som bryter samfunnets vedtatte lover, samtidig som den skal hjelpe den domfelte til å komme på rett kjøl. Hvordan opplever de ansatte i kriminalomsorgen å hjelpe og utøve omsorg for den domfelte samtidig som makt og kontroll på mange måter gjennomsyrrer virksomheten fordi det er en straffeinstitusjon. Når vi bruker begrepet kriminalomsorg er det selvsagt også nærliggende å anta at det utøves omsorg for de kriminelle. Kriminalomsorgen har vært mye debattert de senere årene. Er kriminalomsorg et eufemistisk uttrykk for å skjule den makt og kontroll samfunnet egentlig utøver? Mange vil hevde at begrepet kriminalomsorg ikke er ensbetydende med hvordan kriminelle egentlig blir

behandlet. I Mathiesens og Helis bok Murer og mennesker (1993), skriver Giertsen at kriminalomsorgen er pene ord på stygge ting. Dette har vært en vanlig kritikk av kriminalomsorgen. Også kriminalomsorg i frihet hevdes av mange å være et eufemistisk begrep fordi det ikke er snakk om et alternativ til fengsel ved å sone i frihet, men mer en utvidelse av kontrollnettet rundt de kriminelle i samfunnet (Heli og Mathiesen 1993).

Utgangspunktet for hovedfagsoppgaven var å skrive om fengselsbetjenters og miljøterapeuters tanker om og opplevelser av den jobben de gjør først og fremst for å få et innblikk i hvordan arbeidssituasjonen oppleves for ansatte i norske fengsel og hybelhus – grasrota i kriminalomsorgen. Jeg valgte å se kriminalomsorgen ut fra et makt- og kontrollperspektiv der analyse og diskusjon i all hovedsak omhandlet de ansatte i kriminalomsorgen sin opplevelse av det arbeidet de gjør i relasjon til de innsatte – fra omsorgsutøvelse og ulike kontrolltiltak, til overvåking. I lys av dette drøftet jeg likheter og forskjeller mellom fengselets ansatte og friomsorgens ansatte.

Omsorg

I forhold til omsorg kan det ikke være tvil om at mine informanter i hybelhuset så vel som i fengslet opplevde at de utøvde omsorg overfor de domfelte. Den omsorg som ble beskrevet her og det omsorgsarbeidet de opplevde å utøve, fikk en annen uttrykksform enn det vi vanligvis forbinder med omsorg. I forhold til kvaliteten ved ulike handlinger var det først og fremst respekt for den domfelte, det å være til stede for dem, og det å ha gode samtaler som opplevdes som omsorgsutøvelse. Ingen av informantene trakk frem krav fra systemets side om å vise omsorg, selv om det kan tenkes at systemet på mange måter strukturere mine informanternes tanker om hva omsorg er. At det ble satt grenser for omsorgsutøvelse kan også sees i lys av de rammene relasjonen befinner seg innenfor – en ramme preget av makt og kontroll.

Dersom en skal trekke frem generelle tendenser i forhold til likheter og ulikheter mellom fengselet og hybelhuset, kan en si at omsorg opplevdes som viktig begge steder. Etter min mening viser det seg likevel at friomsorgen som system fremstår som mer human i den forstand at de ansatte der i langt større grad trekker frem det positive med å jobbe med mennesker, noe som ikke ble nevnt av de ansatte i fengslet. Mitt inntrykk er at rammene om omsorgsutøvelsen i relasjonen mellom ansatt/innsatt i større grad gjør seg gjeldende i fengslet enn i friomsorgen. Likevel skal det påpekes – noe jeg mener er et paradoks – at opplevelsen av å utøve omsorg i større grad ble vektlagt som viktig i relasjonen i fengslet. Slik jeg ser det, kan det være to mulige årsaker til dette: Enten har fengselsbetjentene større behov for å trekke frem omsorg som en viktig del av sitt arbeid på grunn av det systemet relasjonen befinner seg i, eller det kan tenkes at fengselsbetjentene i større grad opplever å utøve omsorg, nettopp på grunn av de strenge rammene omsorgen utøves innenfor, der makt og kontroll er gjennomsyrende faktorer. Et hovedfunn er at grasrota i kriminalomsorgen opplever omsorg og omsorgsutøvelse i sitt arbeid i relasjon til de innsatte/klientene, men at denne omsorgen i større eller mindre grad er preget av de rammene omsorgen utøves innenfor. I lys av dette kan en spørre: Er omsorg innenfor slike rammer mu-

lig? Blir omsorgsutøvelse noe annet enn makt og kontroll innenfor slike rammer, eller blir omsorgen en del av makten og kontrollen?

Makt og kontroll

Den profesjonelle relasjonen mellom ansatt og domfelt er unik fordi gjennomføring av ulike kontrolltiltak er en del av den ansattes gjøremål. Makt og kontroll kommer dermed klart til uttrykk i relasjonen. Den generelle tendensen i fengslet er at kontrolltiltak er viktig på grunn av sikkerhet. Sikkerhet ble sett på som førsteprioritet både i forhold til de ansatte, de innsatte og for samfunnet generelt sett. I friomsorgen er ikke sikkerhet et tema om blir trukket frem, men det å sikre domfeltes interesser anses som viktig. Et skille mellom hybelhuset og fengselet kan dermed, slik jeg ser det, sies å være følgende: Mens fengslet kontrollerer for kontrollens skyld, er ulike kontrolltiltak i friomsorgen i større grad begrunnet med omsorg og hjelp overfor klienten. Begge relasjonene befinner seg likevel innenfor et "makt over" – orientert system, etter min mening. Kriminalomsorgen fremstår med andre ord som et strengt regulerende og kontrollerende maktapparat, men i relasjonen mellom terapeut og klient i friomsorgen anses omsorgsutøvelse som en selvfølge, mens kontrolltiltak anses som en selvfølge i relasjonen betjent/innsatt i fengselet. Jeg mener derfor å kunne si at kontroll blir sett på som et nødvendig onde i friomsorgen, og at omsorgsutøvelse fremstår som noe annet enn makt og kontroll innen rammen av makt og kontroll. I fengslet fremstår omsorgen i større grad som en del av makten og kontrollen, og omsorg kan dermed ut fra min tolkning bare bli en måte å utøve makt og kontroll på.

Kriminalomsorgens dilemma?

Den formulerte problemstillingen i studien av kriminalomsorgen var spørsmålet om hvordan de ansatte i kriminalomsorgen opplever sitt arbeid i relasjon til de innsatte/klientene.

Som jeg har gitt uttrykk for ovenfor mener jeg omsorgsutøvelse gjør seg gjeldende i relasjonen miljøterapeut/klient i større grad enn i relasjonen betjent/innsatt. Likevel fant jeg at begge relasjonene preges av den rammen de befinner seg i. Her er makt og kontroll sentralt i hybelhuset så vel som i fengslet. På tross av dette mener jeg en kan si at omsorgen i relasjonen betjent/innsatt i større grad er preget av makt og kontroll, og at omsorgsutøvelsen i fengslet er en del av kontrollen og maktutøvelsen. I hybelhuset er omsorgsutøvelse i større grad noe annet enn makt og kontroll innen denne rammen. Samtidig har det vist seg at overvåking i henhold til Foucaults panoptikon (Foucault, 1999) i større grad kommer til syne i relasjonen betjent/innsatt i fengslet. Makt og kontroll kommer til uttrykk i sin reneste og mest ekstreme form i denne relasjonen, og overflødiggjør annen maktutøvelse og kontroll. Både systemet og relasjonen – personnivået – bidrar til dette i fengslet. En kan dermed også si at omsorgsutøvelse og ulike kontrolltiltak kan sees som en del av overvåkingen. Maktutøvelse og kontroll skjer automatisk, den er gitt og ligger permanent i relasjonen ansatt/innsatt i et fengsel. Dilemmaet i forhold til å skulle være en hjelper i et makt- og kontrollapparat samtidig som overvåking er en del av arbeidet i den profesjonelle relasjonen, blir slik jeg ser det, ikke et dilemma for de ansatte i fengslet. Fengselsbetjentens yrkesutøvelse tilkjennegir og uttrykker derfor heller ikke et dilemma i kriminalomsorgen. Her er det likevel viktig å skille mellom mine informanternes opplevelse av sitt arbeide, og min analyse ut fra det teoretiske utgangspunktet som ble lagt til grunn (Kvaløy, 2002).

Miljøterapeutenes yrkessituasjon i friomsorgen ser jeg som annerledes på bakgrunn av det informantene har fortalt. Jeg mener det fremkommer et annet uttrykk for omsorgsutøvelse. Informantene i hybelhuset opplevde å utøve omsorg og uttrykte seg på en slik måte at jeg tolker det dit hen at denne omsorgen er noe annet enn makt og kontroll innen rammen av dette, samtidig som maktutøvelse og ulike kontrolltiltak var nødvendig i arbeidet. Overvåking kommer også til uttrykk i hybelhuset i henhold til teorien om panoptikon (Foucault, 1999). Likevel mener jeg at overvåkingen ikke har de samme dimensjonene her som i fengslet, da makten og kontrollen her tar andre former. Prinsippene panoptikon legger til grunn for overvåking kom ikke frem gjennom det de ansatte i hybelhuset fortalte om relasjonen til klientene. Dette funnet i analysen må likevel, som presisert tidligere, skilles fra det faktum at flere av mine informanter faktisk opplevde at de overvåket sine klienter. En kan også si at makt og kontroll ikke viser seg i sin mest ekstreme og reneste form i hybelhuset. Overvåking kommer likevel til uttrykk, men gjør, i henhold til det teoretiske grunnlaget for analysen, ikke annen maktutøvelse og kontroll overflødig. De ansatte i hybelhuset legger ikke skjul på at de utøver makt, og at ulike kontrolltiltak er nødvendig. Jeg mener dermed at miljøterapeutene befinner seg i en annen situasjon i den profesjonelle relasjonen til klientene i hybelhuset. Å være hjelper i et makt og kontrollapparat der overvåking også til en viss grad finner sted, kan dermed betegnes som et dilemma.

Til slutt

Formålet med studien var å få et innblikk i et samfunn som er ukjent for de aller fleste. Det er på mange måter et samfunn på siden av det de fleste av oss lever i, samtidig som det forteller veldig mye om det samfunnet vi lever i. Intensjonen med studien var å bidra til økt innsikt og kunnskap om kriminalomsorgen – hvordan det oppleves å yte omsorg for straffedømte mennesker hvis hovedformål er å kontrollere og skåne samfunnet utenfor.

Det er forsket en del på kriminalomsorgen og straffeinstitusjonene i vårt samfunn, både på individ- og samfunnsnivå. Mitt bidrag til forskning på dette feltet har vært å gjøre en sammenligning mellom friomsorgen og fengselet som straffeinstitusjoner, ved at jeg har sammenlignet de ansattes opplevelse av det arbeidet de gjør. Etter det jeg har sett er det ikke gjort en sammenligning av denne type tidligere. Forholdet mellom de to institusjonene er mye diskutert og forsket på, men da først og fremst innenfor fagfelter som rettssosiologi, kriminologi og juss. Mitt ønske har vært å si noe om kontrastene de ansatte kan oppleve i relasjon til de straffedømte. Det sosiologisk interessante har vært å se hvordan mennesker i et så spesielt yrke – i en så spesiell relasjon – opplever arbeidet sitt. Det er ikke bare forskjeller mellom friomsorgen og fengselet som ulike soningsmåter i form av ideologier og forskning. Jeg mener min studie har vist at de som i første rekke representerer institusjonene – fengselsbetjentene og miljøterapeutene som har sitt arbeid der, og som har det daglige ansvaret for de straffedømte – har veldig forskjellige opplevelser og oppfatninger av for eksempel omsorgsutøvelse. Fengslet og friomsorgen som straffeinstitusjoner blir ofte fremstilt – i likhet med ideen bak dem – som veldig forskjellige. Min studie har vist at det ikke er tilfellet i henhold til hvordan de ansatte opplever arbeidet sitt. Variasjonene har vært større innenfor en institusjon enn mellom dem. Samtidig har det også

kommet frem et annet tankekors: Friomsorgen bygger på en ideologi om større frihet i soningen, mer samtalebasert og mer integrert i samfunnet, men for de ansatte er opplevelsen av å arbeide innenfor et makt- og kontrollapparat på mange måter

større enn for fengslebetjentene, samtidig som opplevelsen av å være omsorgsperson i større grad ble fremhevet i fengselet. Jeg tror det er viktig, dersom en skal lykkes med å ha ulike straffeinstitusjoner, der den ene i langt større grad skal fremme frihet og eget ansvar hos de straffedømte, at man i større grad fokusere på dem som skal arbeide der – kriminalomsorgens ansatte. Dersom systemet, og relasjonen innenfor systemet, skal være fruktbart i henhold til de mål som settes, er det viktig at betjentene og terapeutene har en opplevelse av at de yter omsorg dersom det er formålet med den definerte rollen de har i sitt yrke. At en fengselsbetjent i større grad opplever at han utøver omsorg i relasjon til den innsatte, enn en miljøterapeut i et hybelhus gjør i relasjon til klienten, anser jeg som et paradoks.

Som jeg har nevnt innledningsvis i min hovedfagsoppgave, er

min forutinntatthet en av hovedårsakene til at jeg valgte å skrive om kriminalomsorgen. Jeg ser fremdeles kriminalitet i første rekke som sosialt konstruert, og er av den oppfatning at makten og kontrollen i samfunnet er med på å skape kriminelle. Jeg vil slutte der jeg startet: At det er viktig å redde druknende mennesker visste jeg på forhånd. At det er viktig å finne årsaken til at de havner i uføre visste jeg også. Jeg tror det er viktigere å se dem vi kaller kriminelle, som mennesker som har havnet i elven, og ikke som dem som forårsaker det.

”Å forstå sosiale problemer er – og bør være – en hvileløs prosess. Og det samme er – og bør være – tilfellet med sosialt arbeid. Faste posisjoner – faste ståsteder – er intellektuelt forræderi. Så enkelt e verden ikke innrettet. Så entydig er virkeligheten ikke. Så stabilt er livet ikke.” (min oversettelse, Cohen 1997:280)

Maren Anne Kvaløy har skrevet en hovedoppgave i sosiologi: *Mellom omsorg og overvåking : en studie av fengselsbetjenters og miljøterapeuters opplevelse av sitt arbeid i relasjon til de innsatte/klientene i kriminalomsorgen, sett i lys av et makt- og kontrollperspektiv.* Denne oppgaven kan kjøpes for kr. 150,- ved å kontakte Maren Anne Kvaløy på tlf: 55946923/41644926 eller mail: Maren.Kvaloy@student.uib.no Forøvrig er Kvaløy arbeidssøkende, og hun kan også i dette henseende kontaktes på overnevnte telefonnummer og adresse.

Ida Hydle er født i Oslo. Hun ble cand.med. i 1975, dr.med. i 1991 og cand mag. (sosialantropologi) i 1992. Arbeidet med avhandlingen, er utført ved sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo, og ved institutt for helsefag, Høgskolen i Agder med 2 års forskerstipend fra Norges forskningsråds program for kulturstudier.

Frå kriminallova av 1842 til ny straffegjennomføringslov av 2002. Forandringar i synet på/haldningar til straff ned gjennom tidene.

Foredrag på Landskonferanse om opplæring innanfor kriminalomsorga, Os, okt. 2002

v. Ida Hydle, Inst. for helsefag, Høgskolen i Agder,
ida.hydle@hia.no

Med lov skal landet bygges...

"Det er opphavet til lovene våre at vi skal bøye oss mot aust og be den heilage Krist om godt år og fred og om det at vi kan halde landet vårt busett og landsherren vår heil. Han vere vår ven, og vi hans, og Gud ven til oss alle" – slik lyder åpningsordene i den eldre Gulatingsloven, den eldste av lovene våre, og som historikeren Knut Helle skriver: "syner oss med ein gong dei tre samfunnskraftene som sette kvarandre stemme på Gulatinget i kristen tid" (Helle 2001:8). "Vi" i dette sitatet er tingmennene; den andre samfunnskraften er den kristne kirken, og den tredje er landsherren - kongen. Men det var tingmennene, bøndene, som rådde i middelalderen, som gjennom godkjenning på tinget gjorde lovens bokstav til gjeldende rett i lovområdet. Tinget var et møtested mellom det selvstendige bondesamfunnet og de to offentlige maktene, kongen og kirken. Sammen forsøkte de å organisere samfunnet mellom seg. Etter loven var det bonderepresentantene på tinget som hadde det avgjørende ordet om gjeldende rett, og det var tinglyden av bønder som dømte.

Fra før middelalderen og frem til 1600-tallet har det i Norge eksistert rettskyndige utvalg, dómr, som var fra 6 til 36 lokale respekterte menn som drøftet og avsa dom, også i alvorlige straffesaker (Imsen & Winge 1999). Mot slutten av middelalderen økte kongens og kirkens kontroll og sentralstyre. Domstolens bøtlegging var også en inntektskilde til bl.a. kongenes krigføring. Med danskenes overtakelse av de norske institusjoner, ble langsomt også domstolen sentralisert og profesjonalisert (Sandmo 1999). Moderniseringen frem mot vår tid innebar både profesjonalisering og også en statlig utgiftsøkning av domstolen og den øvrig straffesakskjeden. I vår tid er antallet ansatte funksjonærer innen straffesakskjeden mangedoblet. I det post-industrielle samfunnet er service-institusjoner og profesjoner, og for eksempel jurister, sosionomer, psykologer, sykepleiere, lærere, psykiatere og journalister tydelige i samfunnskonstruksjonene. Her er den sentrale rolle medienes strafferettsoppslag spiller, et godt eksempel på det kulturforskeren Siri Meyer kaller kommunikasjonsregime. Et slikt regime kan defineres som: "et sett av retoriske former og tankefigurer som setter seg igjennom i større eller avgrensede deler av samfunnet og blir hegemoniske måter å tale og handle på...De kan ytre seg som språkliggjort, målrettet og strategisk kommunikasjon (jfr. reklame, markedsføring, propaganda, kommunikasjons-rådgiving) og som underforståtte og ikke-språkliggjorte handlingsnormer – noe som kommer til uttrykk i adferd, kroppsholdninger og gestikk. De er avgjørende preget av sine materielle, retoriske former" (Meyer 2001). Dette regimet skapes for eksempel av politietterforskere, jurister, rettspsykiatere og journalister i fellesskap, slik jeg finner det i min egen studie av en strafferettssak (Hydle 2001). Tinghuset og fengselet er en del av

strafferettens og andre rettsområders (sivilrettslige) kommunikasjonsregime. Staten har bygget 8 nye tinghus og ? nye fengsler i løpet av de senere år – for nettopp å effektivere bl.a. straffesakskjeden. Dette sier noe om statens styring av borgerne, og at den ikke er så synlig. Tinghuset som sted illustrerer hvordan for eksempel politi, påtalemyndighet og domstol, kriminalomsorg og presse tar over statens styring: borgeren styrer seg selv, og staten usynliggjør seg, slik den franske filosofen Michel Foucault bl.a. definerer vår tids "regjeringsmåte" – governmentality (1994)¹. Begrepet forklares med at staten styrer borgerne ved at de styrer seg selv, eks. kriminalitetskontroll eller helsekontroll. Slik usynliggjøres den statlige styringen fordi det er borgerne selv som handler, dvs. utfører kontrollen.

Denne innledningen tilsier at jeg i dette foredraget skal undersøke om vi kan gå "bak" den oppgitte titelen på foredraget mitt og se hva som kommer til syne. Som antropolog er jeg alltid opptatt av aktørene, menneskene som handler. Jeg kan ikke nøye meg med "forandringer" eller "holdninger" – jeg må vite hvem det handler om som har syn på eller holdninger til straff. Hvem er aktører i straffelovgivningen gjennom disse to hundre årene? Kan det være noen felles trekk ved det folket jeg kaller "gråsonefolket" som til ulike tider har blitt og blir utdefinert, innesperret eller utestengt eller ved de som utdefinerer, sperrer dem inne eller stenger dem ute. Jeg skal også stille spørsmål om hvem "de" er – og hvem "vi" er, og da er det nærliggende at det er "de" som er gråsonefolket, og "vi" som er de som definerer dem som det. "Vi" er kanskje i hvite frakker eller svarte uniformer, enten faktisk eller i overført betydning, som et klart symbol på vår profesjonalitet og derved definert ved hjelp av de "grå".

Jeg skal gå litt tilbake i historien slik som titelen viser til, 1800-tallets Norge, og jeg skal legge et spesielt perspektiv på min undersøkelse, nemlig det perspektivet som mine egne erfaringer i en strafferettssak har gitt meg. Idehistorikeren Espen Schaanning har, inspirert av Foucault, sett nærmere på det norske historiske "rommet" der medisin og jus møtes, nemlig rettspsykiatrien og dens oppkomst i det 19. århundre (1996, 2000). Jeg har studert slike møter mellom mennesker på slutten av det 20. århundre i kontekst av en spesiell strafferettssak der striden sto om motivet for den straffbare handlingen; ikke hvem som hadde utført den, men hvorfor (Hydle 2001). Dette studiet har jeg utført som kulturforsker, ikke kriminolog eller jurist. Som kulturforsker betrakter jeg for eksempel rettssalen, sinn/sykehuset, klasserommet eller fengselet som kulturelle steder som taler sine språk om vår kultur, om hvem vi føler at vi er, hvordan vi definerer oss selv, hvordan vi skaper vårt samfunn og om hvordan vi styrer og blir styrt. Kort sagt: her vil jeg undersøke om vi kan snakke om straff som et kommunikasjonsregime, for å bruke Meyers utgangspunkt.

Foucaults diskurser, vitensfelt i utøvelse og regjering

Før jeg går videre skal jeg nå kort fortelle litt om hva jeg har lært av Foucault. Ett av hans fokus i flere av bøkene om seksualitetens historie, fengselets historie og galskapens historie er den juridiske og den medisinske diskursen, med bl.a. utgangspunkt i "tukthuset" som fenomen, praksis og vestlig vitenskapelig sannhetsgrunnlegger. Hans (vitenskapsteoretiske) bidrag er ikke bare dette fokus, men også den vekt han legger på beskrivelser av konkrete praksiser. Foucaults diskursbegrep kan derfor forstås ikke bare som de tekster og intellektuelle diskusjoner som definerer et fagfelt, men også de lærebøker, institusjoner, praksiser og fagfolk som deltar i definisjonen². Vitenskapene har "kropper", som utgjøres av fagfolkens idéer og praksiser og deres hjelpemidler, slik som lærebøker og bygninger.

Foucault oppfordrer til å knytte sammen tilsynelatende ulike vitensfelt (*champs de connaissance*) med et (idé)historisk perspektiv, i tillegg til å tydeliggjøre linjene mellom et overordnet politisk nivå og det enkelte individ. Jeg har i min faglige virksomhet studert to norske vitensfelt, jus og medisin, og de praksiser i dagens samfunn der de gir seg til kjenne. Slike praksiser kan være strafferett og rettspsykiatri, som kan studeres i møte - i en norsk strafferettsal. Eller det kan være kriminalitets- og helseforebyggende praksiser, studert i møter mellom legfolk og kriminalitets-, helse- og sykdoms-eksperter. Slike møter har jeg studert og beskrevet ved hjelp av et tredje vitensfelt, sosialantropologi. Slike møter kan belyse bl.a. hvordan fagfolk og legfolk forvalter kunnskapstradisjoner på en regjerende måte. I møtet mellom profesjonelle (leger, jurister) og for eksempel deres klienter og pasienter, fremtrer makt- og avmaktformer som skriver seg inn i språk og handling hos enkeltmennesker, både i de offentlige (for eksempel strafferettsalen) og de private rommene (sykehusrommet³ eller hjemmet). Fengsels-cellen er problematisk å innordne i enten offentlig eller privat, fordi de innsatte til enhver tid kan overvåkes i slik rom, det betyr fravær av privatsfære, men den er jo heller ikke offentlig for det tilkommer ikke hvem som helst å se inn, heller. Det fikk jeg merke ved mine siste besøk i et svært moderne stort norsk fengsel. I mine studier av strafferetten og dens aktører har jeg lært hvordan de profesjonelles handlinger, ord og tekster i forarbeidet til rettssaken (etterforskningstiden), i selve hovedforhandlingen og i etterarbeidet, nedfeller seg som sannhet, virkelighet og fakta. Det er et eksempel på hvordan de profesjonelle blir regjeringens utøvere, de overtar regjeringen av befolkningen, og staten er for lengst trådt tilbake, (nesten?) usynlig i sin maktbruk. I mine studier av regjering innen det medisinske vitensfeltet, har jeg sett litt nærmere på det som defineres som forebyggende helsearbeid innen områdene kreft og hjerte-kar-lidelser som forårsaker at store deler av den friske norske befolkning kontrollerer seg selv eller oppsøker lege for å bli kontrollert for å være sikre på at de kanskje er eller kan bli friske.

Utfordringen er å sette ord på og eksemplifisere hvorledes vi kan se de egne og de statlige juridiske og helse- og sykdomspraksiser som uttrykk for "uttalte fullmakter fra den politiske rasjonalitet" (Foucault 1983:210). Foucault har bl.a. bidratt med en metode til å sette ideer og (deres) praksiser i et på samme tid historisk og kunnskapsanalytisk perspektiv, for å bedre kunne sette dagens/tidens praksiser og selvforståelser inn i en sammenheng. Linjene trekkes ikke bare fra historien og fra ulike kunnskaps- eller vitensfelt ("arkeologisk" og "genealogisk"), men også mellom suveren/staten og individet/subjektet. Det er bl.a. her den nye regjerings-makten kommer til syne, i relasjonen mellom staten og individet, og den kommer til syne nettopp ved det motsatte – at den ikke syns. Utfordringen blir det paradoksale, å vise usynligheten. Når makt kan forstås som en strategisk og produktiv relasjon, så blir mangfoldet i maktformene viktig å beskrive slik de

utfolder seg i dagliglivets praksis. Dagens statlige makt- og kontrollfunksjoner og praksiser er noe mer enn at man kan kalle "rettsvesenet", "fengselsvesenet" eller "helsevesenet" et ideologisk statsapparat. Store deler av befolkningen er selv aktive i å drive "kriminalitetskontroll" og/eller "helse- og sykdomskontroll" i en eller annen form. Private investorer i forsikring (både innbrudd, overfall, helse og kropp), liksom investorer innen mat, kosttilskudd, sykehus og fengsler, tekniske hjelpemidler og medikamenter inviterer til stor egeninnsats fra befolkningens side, på egne eller andres vegne – og slett ikke statens – hvertfall ikke direkte og åpenbart. Mediene, som aviser, fjernsyn, radio, er også viktige pådrivere i både befolkningens og statens kriminalitets- og helseinnsats. Mediene kan ses som en egen form for diskurs, der ingrediensene er andre enn de som forårsaker statens eller folkets innsats. Økte krav om forsterket rettsvesen, fengselsvesen, skolevesen og helsevesen blir for befolkningen et krav om trygghet, for staten om kontroll, for fagfolk om arbeidsplasser og for mediene økte salgstall og inntjening. Jeg søker å vise kompleksiteten i maktrelasjonene, i regjeringen. Globaliseringens betydning for regjering viser seg bl.a. i såvel det overnasjonale industri-samarbeidet om tekniske apparater brukt til kriminalitets- og sykdomskontroll som i legemiddelindustrien. Disse industrielle foretakene har både offentlige og private komponenter, og også direkte samvirkning med staten om både kriminalitets- og sykdomskontroll.

Mitt utgangspunkt er å undersøke hvorvidt og evt. hvordan Foucaults begrepsverden og europeiske praksisbeskrivelser passer som perspektiv på norske juridiske og medisinske praksiser fra 1800-tallet og frem til i dag. Her vil jeg se på noen deler av utviklingen av det norske "justis" og "medicinalvesen", med vekt på noen likhetstrekk mellom strafferettslige og samfunnsmedisinske ideologier, institusjoner og praksiser. Den viktigste begrunnelse for denne tilsynelatende "sammenblanding" av jus og medisin, som noen kanskje vil tenke, er ikke at jeg også er lege, men at diskusjonene fra 1800-tallet om man er syk eller kriminell, har vært øredøvende. Her eksisterer det altså en gråson, et grått land med et grått folk⁴. Jeg skal vise at den juridiske og medisinske tenkemåten har noen helt generelle felles trekk. De hører til i samme kunnskapslogikk.

Ett av spørsmålene blir om vi i disse norske juridisk-medisinske diskurser kan se en ramme for spesifikke regjeringspraksiser. Jeg vil undersøke om man kan spore og evt. beskrive endringene i Norge fra nasjonalstat til planstat til dagens reformstat - også i statens juridisk-medisinske praksiser. Vil vi finne juridisk-medisinske "markører" eller kriterier for hvordan individet i dag er ansvarliggjort (av/fra staten) til å regjere seg selv? Er det her, i et slikt perspektiv, vi for eksempel kan skimte en endring i synet på straff fra 1842 til 2002?

Foucault skrev om "biomakt" som en av den moderne statens tre maktformer - i tillegg til disiplinen og den pastorale makten. Dette eksemplifiseres i statsformuften som forvaltningskunst, basert på statistikk over befolkningens fødselsrater, sykdomsrater, innbrudds-, rans-, draps- og dødsrater osv. I norsk medisin-historieskriving refereres det både til den pastorale og den disiplinære makten, før "statsformuften" ble et begrep.

Sosialmedisineren Axel Strøm henter kunnskaper om medisin og helsevesen fra både Hellas og Romerriket, for han beveger seg over i den nyere tid. Strøm skriver i 1956 (:77): "Gjennom de par årtusener som er gått siden Hippokrates' (legeetikens far) tid, har medisinen ofte henfalt til de synder (uthevet av meg) som han kjempet imot: å søke årsakene til sykdommene i overnaturlige foreteelser eller i spekulative systemer". Jeg skal senere vise at Strøms kategorier om "vitenskap", "overnaturlige foreteelser" og "spekulative systemer" slett ikke er uproblematisk. Det er dessuten interessant at han bruker en kristen, religiøs metafor, å hennfalle til synd, om medisinen som vitensfelt.

Strøm legger vekt på beskrivelser av legekunsten i antikken og tidlig middelalder som fremfor alt overklassens og hærenes medisinske praksiser. Men også bystatene, polis, i antikken, ansatte egne leger som skulle yte legehjelp til borgerne. Fra senantikken Rom skjedde det en endring frem til en profesjonalisering, i form av universitetsutdanning (fra 900-tallet i Italia) og krav om eksamen og godkjenning i begynnelsen av det 13. århundre. Strøm nevner den tyske keiser Fredrik II av Hohenstaufen's (1215-1250 - "på begge Sicilier") dekret om krav til legers kompetanse som er "i forbausende overensstemmelse med den norske legelov av 1927". Men før det fikk vi Christian den 4des forordning om legevirksomhet i Norge av 1619, der det slås fast et forbud for andre enn utdannede "medici" å behandle innvortes sykdommer. Fra 1672 ble det stilt formelt krav til utdanning i form av doktorgrad ved Københavns universitet. Jeg nevner her kort at det må ha vært nære relasjoner mellom "medici" og hæren, også i Danmark-Norge, for det fantes slike lovregulerte relasjoner fra 1600-tallet. Fra 1751 ble det en plikt for feltkirurger (som var offentlige leger) å skrive rapporter til tingene hvis noen hadde begått en forbrytelse og man mistenkte sinnslidelse. Feltkirurger ble betraktet som erfarne i slik vurdering fordi de "i sitt kall hadde fått øvelse i å bedømme og behandle galskap" (NOU 1974:189). Her oppstod altså forløperen for dagens rettpsikiatri. Mot slutten av 1800-tallet kom denne grenen av medisinsk praksis til å bli utviklet for alvor. Det var psykiatere som assisterte dommere i deres profesjonelle legitimering av distinksjonen mellom subjektiv og objektiv skyld i straffeprosessen. Selv om dette i dag fortsatt betraktes som moderne rettspraksis, har denne praksis lange røtter. Historikeren Knut Helle skriver at denne distinksjonen kom i funksjon i norsk rettspraksis i høy middelalderen, takket være en økende innflytelse fra kongemakten og fra (den katolske) kirken, som tok mønster av den romerske og den kanoniske lovgiving (Helle 1974). Vi ser altså her en glidende overgang fra pastoral og suveren makt til utøvelse av biomakt i det moderne samfunn.

Nasjonalstatsbygging og juridisk-medisinsk vitenskapelig reformisme

I begynnelsen av 1800-tallet med oppbygging av nasjonalstaten øker politikernes, embetsmennenes og representanter for 'den moderne vitenskap' raskt sin innflytelse og dominans på bestemmelse av kongens og kirkens maktformer. En ny styringsform og –ideologi som sosiologen Rune Slagstad kaller vitenskapelig reformisme blir utviklet av sentrale menn, ikke minst jurister. Argumentasjonen i styringen av rikets befolkning ble bygget opp på en økende erkennelse av statistikk som fag anvendt på befolkningen. Interessant nok var det for eksempel en illustrerende diskusjon i 1830-årene om hvor statsøkonomien og statistikken skulle ligge, ved det juridiske eller det filosofiske fakultet (Slagstad 1998). Prof. Schweigaard gir i sin betenkning om dette spørsmål fra det juridiske fakultet et uttrykk for hvordan statistikkens funksjon som vitenskapelig styringsdisiplin, måtte 'fuldstændig incorporeres i den juridiske Encyclopædie' (Slagstad 1998:33).

Den økende oversikt og styring som nå staten (politikere og embedsmenn) foretok av befolkningens ulike fysiske og mentale problemer kom i kjølvannet av radikale, demokratiske strømninger fra bl.a. 1848-revolusjonen. Men før dette var begrepet *medizinische Polizey* introdusert av den østerrikske legen Johann Peter Frank som utviklet idégrunnlaget for samfunnsmedisinen (Schjøtz 2001). Den tyske legen Rudolf Virchow grunnla tidskriftet *Die medizinische Reform* i selve revolusjonsåret. "Legen, skrev han i introduksjonsartikkelen, er den naturlige forsvareren for de fattige, og sosiale problemer faller i stor grad innenfor deres ansvarsområde. Medisin er sosialvitenskap, og politikk er intet annet enn medisin i stor skala". Virchow la også vekt på at den medisinske ekspertise måtte få en fremtredende plass i samfunnsstyringen (Schjøtz 2001:152-3). Således finnes det her klare paralleller, ikke bare mellom land (for eksempel Tyskland og Norge) men også mellom fagfelt, slik som jus, nasjonal-økonomi og medisin – reformstatens fremvekst hadde mange

bidragsyttere, og blant dem fremtredende leger. Vi kan anta at de første sosial-medisinske reformatorene hadde befolkningens sunnhet som et mål i seg selv, ikke som et middel for en sterk stat (Schjøtz 2001:152).

Det var altså ikke bare samfunnsvitere som Eilert Sundt, som opprinnelig var prest, som samlet inn data om befolkningen. Leger ble også aktive i utviklingen av det som etter hvert ble en av medisinen, ikke bare statens, styringsredskaper, epidemiologien. Det var først de smittsomme sykdommene, slik som kolera-epidemiene på midten av 1800-tallet, eller tuberkulose og lepra som var gjenstand for slike befolkningsoversikter. Men senere ble andre forhold, slik som registreringen av befolkningens atferd, som 'forplantning', alkoholkonsum, renslighet eller det motsatte, vold og usædelig atferd, spisevaner, ammevaner osv. eksempler på slike medisinske prosjekter. Arbeidet, både med å diagnostisere, dvs. definere og kartlegge, både individuelle og samfunns-ønder, ble et viktig redskap i industrialiseringen og urbaniseringen av Norge. Det er ikke tilfeldig at nasjonalstatens lovgivning om straffanstalter kom først, deretter kom den første lovgivningen om helsevesenet, 'Lov (av 1860) om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smittomme Sygdomme'⁵. Det var leger som foreslo bl.a. byggmessige, tekniske og atferdsmessige foranstaltninger under kolera-epidemiene i Kristiania på midten av 1800-tallet. Fremfor alt var man opptatt av å hindre smitten fra øst til vest i byen ved å forby de fattige i øst å bevege seg over til de rike i vest. Dette var mens man kunnskapsmessig fortsatt hadde forestillinger om utenforliggende årsaker, for eksempel den dårlige hygien, som årsak til at sykdommer spredte seg – miasme-teoriene. En fremtredende person i dette arbeidet var prof. Fredrik Holst som jeg skal komme tilbake til.

Senere, fra ca. 1880-tallet, med Koch's bakterie-teori (basert på hans oppdagelse av tuberkel-bakterien i 1882) og bl.a. forutgått av Armauer Hansens oppdagelse av Lepra-bakterien i 1873, fikk man et annet kunnskapssyn på smitte, som fortsatt er rådende som årsaksforklaring innen medisinsk teori og praksis. Disse oppdagelsene førte til en dreining over fra befolkning til individ, og fra utenforliggende årsaker til avvik og sykdom til indre årsaker. En biologisk tenkning tok over fra en sosial og kulturell tenkning om årsaker til så vel forbrytelse som til sykdom. Opplysning, rennselse og isolasjon av enkeltindivider ble logisk, og ikke minst ble ansvaret for egen og andres kriminalitet og helse (ikke smitte andre), lagt på den enkelte person.

Det er interessant at det på denne tiden, fra midten av 1830-årene, ble utarbeidet tre nye lover i Norge som sier mye om hvordan den borgerlige sikkerhet ble truet⁶ – av de fattige, de kriminelle og de sinnsyke. Da den nye Straffanstaltkommissionen ble nedsatt i 1837 med seks medlemmer, var to av medlemmene Stadskonduktør, dvs. arkitekt Christian Grosch og Stadsfysikus i Oslo og professor i hygiene, Fredrik Holst. Hygiene var rennselsens fag, renhetens symbol, og Fredrik Holst var den første norske professor i dette faget fra 1824. Holst og Grosch hadde samarbeidet før, bl.a. med byggingen av Rigshospitalet (1825 – 1842). Holst var påvirket av opplysningsfilosofi og den franske revolusjons menneskesyn og velferdsutvikling. Han innledet en av sine bøker med følgende sitat: "Les Hôpitaux sont en quelques sorte la mesure de la civilisation d'un peuple" (1827). Holst var engasjert i bygging av både kunnskap og bygninger og må ha vært den mest fremtredende juridisk-medisinske statsbygger i Norge fra 1820 til 1860-tallet. Han satt sentralt i utførelsen av de tre lovverkene ved å både skape dem, planlegge og bygge de institusjoner (så vel faglig/ideologisk som bygningsmessig) som trengtes for å overholde lovverket (Skålevåg 2002 a,b; Natvig et al 2001; Slagstad 1998:43). Holst ledet bl.a. en komite som foreslo en fengselsplan identisk med sinnsykeasyloplanen fra 1828. Planen innebar en uttalt relasjon mellom vitenskap og arkitektur, dvs. arkitekturen skulle "behandle" de avvikende og syke. Det mest interessante ved denne delen av norsk moderne statsbygging er kanskje at en og

samme person konsentrerte seg om og hadde sentral innflytelse på statens viktigste disiplinerende funksjoner over befolkningen: sinn/sykeinstitusjonen, fengselet og fattighuset. Det var bare skolen som manglet, men ikke helt: han var lærer ved det medisinske fakultet og fikk som sådan også stor innflytelse. Det er også interessant å se hvordan sykehus- og fengselsarkitekturens materielle rammer gjenspeiler den ideologiske, juridisk-medisinske overbevisning, den overvåkende panoptiske modell: "the eyes who see, without being seen", der de innsatte/innlagte ikke kunne smitte hverandre pga. total isolasjon.

Smitte-teorier kan mot slutten av 1800-tallet sies å ha blandet seg langsamt med rase-teorier, dvs. teorier om nedarvet høyt – eller lavtstaaenhet. Fremtredende leger på 1900-tallet, som Carl Schiøtz, Johan Scharfenberg, Ragnar Vogt og Karl Evang var alle opptatt av medisinen som en moderne (enhets)vitenskap som både var et rettferdig, sant og helt vesentlig statlig styringsredskap. Schiøtz stod som en tidlig og viktig talsmann for en sterk etablering mellom fagfolk og politikere. Han kalte den delen av medisinen som de alle var opptatt av, hygien, for læren om den preventive og konstruktive medisin. Denne læren ga rasjonalitet for bl.a. troen på tvangs-sterilisering av avvikere, slik som for eksempel 'tattere', 'sinnslidende' og 'kriminelle', en teknisk og ikke minst en praksis som delvis fortsatte til 1971. Så sent som i 1956 skriver prof. i sosialmedisin Axel Strøm: "...under de forhold som hersker i de moderne samfunn vil mange helsemessige minusvarianter få anledning til å forplante seg; antall personer med helsemessig mindre verdifullt arvestoff vil litt etter litt øke og den genetiske likevekt vil bli forstyrret. Selv om det vil ta et meget høyt antall generasjoner før en tydelig effekt vil gjøre seg gjeldende, vil tendensen være til stede og menneskene i det lange løp gå en arvemessig degenerasjon i møte. Dette vil bli enda mer utpreget hvis mutasjonshyppigheten skulle tilta, noe som den stadig økende eksponisjon for radioaktivitet truer med. Da et sivilisert samfunn ikke kan gripe til tiltak i strid med budet om respekt for menneskelivet, vil denne utviklingen bare kunne stanses ved arvehygieniske tiltak. Det vil bli behov både for positive tiltak, dvs. å fremme forplantningen av helsemessige plussvarianter, og negative arvehygieniske tiltak: å hindre forplantningen av minusvarianter gjennom tiltak som prevensjon, sterilisering, segregasjon, abortus provocatus m.v." (Strøm 1956:400-401). Han avslutter med et pessimistisk syn på de manglende muligheter for "effektive arvehygieniske tiltak", men håper på at vitenskapen i fremtiden skal kunne avhjelpe denne menneskehetens arvemessige degenerasjon. Denne tenkemåten er forlatt innen mange ulike forskningsmiljøer og fag, men fortsetter i økende fart og omfang innen medisinsk genetikk og samfunnsmedisin⁷ og i andre, f. eks. politiske, grupperinger i vårt samfunn.

Judifisering som del av modernitetens kodifisering

Legene var og er fortsatt fotfolk som samler inn data til statsforbuften (Schaanning 2002). Rettsmedisinen som disiplin og praksis er interessant fordi dens utøvere, legene, her tydeliggjør også de to andre formene, både det disiplinære, ved å kontrollere avgjørelsen om syk eller kriminell, og det pastorale, den medisinske omsorg (Schaanning 2000, Hydle 2001). Men også den almene befolkning har på omfattende måter anammet den profesjonelle rettspsykiatriske diskurs om sykdom eller kriminalitet. Dette er synlig daglig i norske aviser der såvel journalister som leserdebattanter gir uttrykk for sine meninger i de ulike retts sakene som pågår (eks. Orderudsaken eller Baneheia-saken).

Foucault viser hvordan f.eks. smittemetaforen trer fra det ene feltet, medisinen, over til det andre, jusen, noe Schaanning også finner gode eksempler på fra norsk rettspraksis da rettsmedisinen fikk sin form etter straffeprosessloven trådte i kraft på slutten av det 19. århundre. Her finner han både tekster og praksiser som viser hvordan man tenkte seg innesperring som en egnet modell for menneskebehandling, enten man hadde en smittsom sykdom eller en smittsom atferd. Fortsatt sitter dette godt igjen i fengsels-

diskusjoner, der man i dag argumenterer for andre straff-former enn fengsel fordi narkotikabruken "smitter" innenfor fengselsmurene. En forklaring på denne "smitten" over fra et kunnskapssområde til et annet, kan være at moderniseringen av begge vitensfeltene er basert på et modernitetens essensialiserende menneskesyn. Kriminell og syk er noe man er eller ikke er. Verken jus eller medisin som vitensfelt har relasjonelle eller kontekstualiserende dimensjoner⁸.

Både den straffe-juridiske og den medisinske omsorg har også fått nye fremtredelsesformer i det 20. århundre, ikke minst innen det som kalles "kriminalitetsforebygging", "forebyggende medisin" eller "forebyggende helsearbeid". Straff-tenkningen ble overtatt av behandlings-tenkningen i det 20 århundre, og at det var først og fremst pedagogisk behandling av det kriminelle i personen man var opptatt av (Langelid 2000, St.meld. nr. 27, 1997-98). Fokus innen kriminalitetskontrollen flyttes (litt) fra statens straff av avvikere til hva hver enkelt borger kan gjøre for å fri seg fra de kriminelle og til hvordan de kriminelle nå blir tilbudt erkjennelses-, mestrings- og opplæringsprogrammer innenfor murene⁹. Tilsvarende er fokus i medisinen flyttet fra hygiene, kategoriene er ren/skitten og smitte, til infeksjonssykdommer der kategoriene er bakterier og etter hvert virus og smitte, til risikosykdommer, der kategoriene er livsstil og anlegg, dvs. gener. Denne tenkningen brer seg over til andre samfunnssektorer, for eksempel kriminalomsorgen og psykiatrien, der en hovedsakelig terapiform er en seng og et mer eller mindre åpent rom, og nevroleptika eller sedative eller begge deler. Både risiko, gener og bakterier har det til felles med onde ånder, troll og guder at de er usynlige forestillinger om fare. Så på mange måter kan man si at folks, også fagfolks, forestillinger, tro og viten om magi, mystikk, guder og ånder fortsatt lever i beste velgående. Så slik sett fortsetter fortsatt fagfolk å 'henfalle til de synder' som sosialmedisinen Axel Strøm kjempet imot. En annen side ved de nye fremtredelsesformer for beskyttelse slik som kriminalitetskontroll og helsekontroll, er den børsnoterte internasjonale industrisatsning som vesentlige markedsførere (Christie 1993, Illich 1975).

Når jeg nå skal oppsummere hva jeg har kommet til i min undersøkelse så har jeg først brukt Siri Meyers beskrivelse av 'kommunikasjonsregimer' for å betegne et sett av tanke- og taleformer som får gjennomgripende, dvs. selvfølgelig, betydning i et samfunn. Dette har jeg anvendt på fremtredende menns tenkning og handlinger knyttet til kriminalitet og straff i de siste to hundre års Norge. Så har jeg brukt Foucaults grundige og vidtrekkende studier av og begrepsbruk om ulike disiplinerings- praksiser i utviklingen av de Vest-Europeiske samfunn fra middelalderen frem til det 20. århundre - for nettopp å lete etter tilsvarende trekk i norsk samfunnsutvikling. Her finner jeg interessante paralleller og også noen tolknings- eller forståelsesrammer når vi nå skal oppsummere de endringer som har funnet sted innen straffe-området i vårt samfunn. En god illustrasjon finner vi i det følgende spørsmål som ligger litt inneklemt i foredragets tittel: Hva er det som gjør at Straffelovskommisjonen av 1842 besto av fremtredende menn, alle kjente nasjonsbyggere, og at de brukte mange år og mange diskusjoner på nasjonalt nivå, på å komme frem til datidens moderne kriminallovgivning, mens dagens Straffegjennomføringsreform har nesten ukjente forfattere i Justisdepartementet, og diskusjonen kan virke som den nærmest er forsvunnet? I lys av min undersøkelse, kan vi konkludere med at denne endringen beror på en gjennomgående samfunnsendring som har funnet sted, endringen fra nasjonalstatsbygging til noe som vi kanskje kan kalle profesjonaliserings, markeds- og globaliseringsstatsbygging. De fremtredende mennene som bygget straffeloven og sunnheitsloven i nyere lovgivningstid, bygget også nasjonen. I dag bygges verden på nye og andre måter, byggerne er usynliggjorte, i den forstand at de består av de fleste av oss profesjonelle. Og mens 'straff' i vår nære fortid besto av en relativt oversiktlig soning i relativt oversiktige fengsler, består straff i vår tid, i tillegg til en raskt voksende børsnotert¹⁰ vanlig fengsels-

industri, av stadig sterkere soning og kontroll utenfor fengslene. 'Straff'-begrepet er delvis omgjort til behandling, skoling, omsorg og egen-kontroll og egen-omsorg, med en stadig økende skare av oss hjelpere til å hjelpe til med kontrollen, omsorgen, egenkontrollen og egenomsorgen. En viktig forklaring på dette kan vi finne i at statistikken i denne tidsperioden som vi har konsentrert oss om, ble av nasjonsbyggerne sett på som et vitenskape-
lig instrument til styring av befolkningen. 'Med statistikken vokste det frem et nytt syn på samfunnet – og på menneskene som befolket dette samfunnet. En søkte etter "gjennomsnittsmennesket", som representerte det store flertall og derved anga samfunnets hovedstrøm", skriver Slagstad. Statistikken beror på et begrep om 'Det normale' som skal være det som overensstemmer med 'Det gjennomsnittlige'. Den lille eliten eller avvikerne ble de 'unormale' som enten fikk klare seg selv eller ble gjenstand for særbehandling. Man så statistikken som et redskap til å overflødiggjøre demokratiet; det var kanskje ikke nødvendig med valg og befolkningsrepresentasjon lenger når man likevel 'visste

hva som var riktig" (Slagstad 1999:35).

I den nye globaliserte og profesjonaliserte staten, det såkalte utdanningssamfunnet, som trer frem i dag, har automatisert industri og flyttingen av primærnæringene til U-landene, overflødiggjort store deler av den arbeidsføre befolkningen. For å hindre økende uro, må styringen av befolkningen ta nye former. De av oss som kan arbeide pga. høy utdanning, legitimerer vår virksomhet og inntjening med at den øvrige befolkningen trenger oss – for det gjør den jo. Den stadig økende arbeidsløsheten skjules i kriminalomsorgen, psykiatri-omsorgen, helsevesenet, sosialomsorgen, arbeidskontorene og trygdekontorene. Slik holdes uroen nede, og kontrollen opppe. Problemet med de nye straff- og omsorgsformene kan være usynligheten og selvfølgeligheten, som gjør at smerte og lidelse forsvinner, moralen og medmenneskeligheten forstummer – og det blir ikke lenger noe klart grunnlag for å forstå hvem 'vi' er og hvem 'de' er – kanskje blir vi blir alle mer eller mindre 'gråsoner'?

Fotnoter

¹ Dette foredraget er i tillegg til å referere til min nylig avsluttede doktoravhandling i sosialantropologi, inspirert av et pågående bokprosjekt som jeg deltar i: Iver B. Neumann & Ole Jacob Sending (red.) Regjering i Norge. Sluttrapport fra makt- og globaliseringsutredningen. Pax: Oslo.

² Her var Foucault synspunkter kanskje mindre uttalt, men godt videreutviklet av antropologen og vitenskapsforskeren Bruno Latour (Schaanning 1996).

³ som er et slags privat rom i(nnenfor) det offentlige (sykehuset)

⁴ Antropologer liker slike "gråsoner" for det er i studiet av dem at man kanskje kan finne ut noe vesentlig om de som ikke er grå, for eksempel de sorte og de hvite.

⁵ Aina Schiøtz skriver om Sunnhetsloven av 1860 at den "ble grunnleggende for fremveksten av det moderne norske helsevesenet og for den retning samfunnsmedisinen – eller med tidens terminologi, hygien – tok. Ikke minst med tanke på den plass legene ble tildelt som ledere av landets sunnhetsvesen på lokalt nivå, var sunnhetsloven av vital betydning. Men i motsetning til sine tyske og engelske forbilder var nordmennene naturlig nok ingen barrikadestormere i politisk forstand. De dannet ingen opposisjon, men var statens tro tjenere i 1800-tallets store nasjonsbyggingssprosjekt" (2001:154).

⁶ Dette er hentet fra et sitat fra Stortingets talerstol i 1895: "Af alle Statens Formaal er den borgerlige Sikkerhed om ikke det høieste saa dog utvivlsomt det nødvendige" (Langelid 2000)

⁷ Jeg kan vise til prof. Tor Nordseths foredrag i siste møte i Bioteknologinemnda, "Din personlige risikoprofil – tør du å si nei? eller Er uvitenhet en etisk dyd?", den 9. sept. 2002

⁸ i et konstruktivistisk perspektiv vil kriminalitet og sykdom være noe som skapes mellom mennesker innen visse kontekster. Et slikt perspektiv vil måtte endre det medico-juridiske episteme. Det finnes i dag mange eksempler på at dette er i ferd med å skje, eks. restorative justice (konfliktløsning) og alternativ medisin (se senere).

⁹ I norske fengsler arbeider det nå mange psykologer og andre fagfolk med slike programmer. Her finner vi også en interessant blanding av fengsels- og sykehusomsorg: Psykologer, slik som mange andre fagfolk, skal ikke være ansatt i fengselsvesenet, jfr. 'importmodellen', derfor er de ansatt utenfor, men har fengselet som arbeidsplass.

¹⁰ I bl.a. USA er det stor grad av privat eierskap og -interesse i fengselsindustrien. I Norge har de første private selskapene meldt sin interesse i bygging og drift av nye fengsler.

Referanser:

Christie, Nils 1993 Kriminalitetskontroll som industri : mot GULAG, vestlig type? Oslo: Universitetsforlaget.

Foucault, Michel 1983 Afterword: The Subject and Power i Hubert L.Dreyfus & Paul Rabinow Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Second Edition with an Afterword by and an Interview with Michel Foucault. Chicago: University of Chicago Press.

Foucault, Michel 1994 Dits et écrits 1954-1988

Defert, Daniel , Ewald Paris : Gallimard, 1994.
François, Lagrange Jacques

Helle, Knut 1974 Norge blir en stat : 1130-1319. I serie: Handbok i Norges historie ; [1]:3
Bergen: Universitetsforlaget.

Helle, Knut 2001 Gulatingset og Gulatingslova. Leikanger: Skald

Hydle, Ida 2001 Murder without motive? An anthropological study of a criminal case. Avhandling til den filosofiske doktorgrad, Institutt for antropologi, Universitetet i Oslo, høsten 2001.

Illich, Ivan 1975 Medisinsk nemesis. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.

Imsen, Steinar & Norsk Historisk Leksikon (Norwegian Historical

Winge, Harald 1999 Encyclopedia, my translation). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Langelid, Torfinn 2000 Straff eller pedagogikk – bot og betring? Foredrag ved Grønland Vaksenopplæringscenter sitt 25 års jubileum, 8. des.

Meyer, Siri 2001 Kommunikasjonsregimer. Internt notat, Bergen: Senter for europeiske kulturstudier

Natvig, Jacob B., Børdahl, Per E., Larsen, Øivind, Swärd, Elisabeth T. 2001 De tre Riker. Rikshospitalet 1826 – 2001. Oslo: Gyldendal Norsk

Forlag A/S og Rikshospitalet.

Neumann, Iver B. & Sending, Ole Jacob (red.), utgis i 2003 Regjering i Norge. Sluttrapport fra makt- og globaliseringsutredningen. Pax forlag: Oslo.

NOU 1974:17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Sandmo, Erling. 1999 Voldssamfunnets undergang : om disiplineringen av Norge på 1600-tallet. Oslo: Universitetsforlaget.

Schaanning, Espen 1996 Strafferettens Sjæl. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvitenskap, 4: 266-279.

Schaanning, Espen 2000 Sjælssikring. Om konstruksjoner av den farlige forbryter. Arr: Idéhistorisk tidsskrift; 2-3: 39-67.

Schaanning, Espen 2002 Kampen om den forbryterske sjæl : kriminal-filosofiske vitenstrekk. Oslo : Unipub, 2002.

Schiøtz, Aina 2001 Samfunnsmedisinen og legerollen i Nytt Norsk Tidsskrift, 18;2:150 – 62.

Skålevåg, Svein Atle 2002b Sykdom og tilregnelighet –fra sakkyndighetens historie. Tidsskr Nor Lægeforen 2002;122:65-8.

Slagstad, Rune 1998 De nasjonale strateger. Oslo: Pax Forlag.

St.meld. nr. 27: 1997-98 Om Kriminalomsorgen

Strøm, Axel 1956 Lærebok i Sosialmedisin. Oslo: Fabritius & sønner.

FOKOSTIPEND

Også for 2003 deler styret ut stipender for inntil kr. 15.000,-. Grupper eller enkeltpersoner kan søke etter følgende kriterier:

a) Medlem av FOKO

b) Stipendsøknaden må være i samsvar med vedtektene

c) Søknaden må inneholde følgende opplysninger:

- Kort om bakgrunn for søknad om stipend
- Mål for arbeidet
- Tidsplan, omfang og gjennomføring
- Plan for publisering av arbeidet
- Budsjett

Søknaden sendes:

**FOKOv/leder Ingunn E. Kleivan,
Rud vgs, avd. Ila fengsel,
Postboks 150,
1332 Østerås**

Søknaden må være lederen i hende senest 1.mai 2003

Jessheim vgs. avd. Ullersmo
på fengselsbesøk i England

JESSHEIM VGS. AVD. ULLERSMO LONDON, MARS 2003

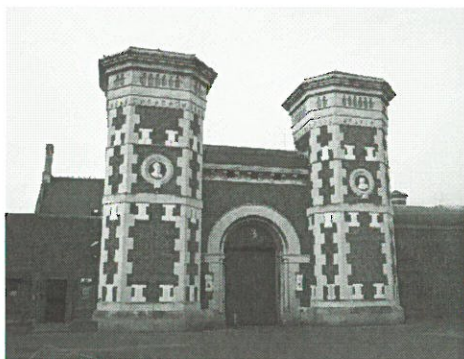
Av Anne Grete Furuset

Lørdag 8. mars la Ullersmo-lærerne av gårde på en lenge planlagt tur til London. Vi skulle blant annet besøke to fengsler, og vi skulle også innom Berg fengsel på veien tilbake fra Torp flyplass.

Mandag 10. mars dro vi til Wormwood Scrubs. Dette er et fengsel som ble bygd i 1870-åra, og det huser i dag ca. 1000 innsatte. Det var kirken som gav grunnen til bygging av fengselet. Den hadde stilt som krav at det ikke måtte foregå henrettelser i dette fengselet, så dødsdømte fanger måtte tidligere transporteres til andre fengsler i London da de skulle henrettes. Det stod en kirke inne på fengselets område, "The Chapel & Sir Francis", den ble brukt til mye forskjellig utenom gudstjenester. Da vi ble vist rundt, var hele kirkerommet gjort i stand til en teaterforestilling som skulle være samme kveld. Vi ble også vist rundt på avdelingene, skolen og biblioteket. På skolen ble vi delt inn i grupper som fikk være tilstede i klassene i en vanlig time. Dette var vellykket. Alle var også innom et av undervisningsrommene som finnes på "blokkene".

Tirsdag besøkte vi et større og eldre fengsel, HMP Wansworth Prison. Dette fengselet ble bygd på 1850-tallet, og rommet hele 1400 innsatte. Vi ble også vist rundt på dette fengselet. Det virket eldre og trangere enn fengselet vi hadde besøkt dagen før. Vi fikk vite at det var mange dublettceller, men tidligere hadde det også vært trippletter, så det ble stadig bedre og bedre, i følge vår omviser, som hadde jobbet der i 30 år. Fengselet hadde ingen utearealer for sportsaktiviteter, bare noen enkle, små luftegårder knyttet til hver avdeling. Men de hadde satset mye på trim innendørs. Det var flere gymsaler til ballspill, aerobics osv. Fengselet hadde også samarbeid med en blindeskole for barn som lå i nærheten. Elevene kom til trening på fengselet, og de innsatte som hadde ansvar for gruppene, hadde mulighet til å få seg "trenerbevis" etter hvert. På dette fengselet var vi innom besøksrommet. Det var en kjempestor sal med ca. 50 små sittegrupper, der de innsatte og de besøkende satt. De innsatte var "merket" med bånd, slik at det ikke skulle bli noen forvekslinger. Rommet hadde også en liten kafé. Det var overraskende for noen av oss at alle besøk i engelske fengsler foregår på denne måten. Rom der de innsatte var alene sammen med sitt besøk, fantes ikke i noen fengsler. De vi snakket med, mente at det bare var et tidsspørsmål før det vil komme slike rom. Vi ble fortalt at det er stor mangel på betjenter i fengslene. Som et eksempel var det 45 betjenter på 1400 innsatte i sommerferien i fjor!

Undervisninga foregikk i små klasser, og elevene jobbet mye individuelt etter sin egen plan. Det ble krys-

Inngangspartiet i Wormwood Scrubs

Skolene i engelske fengsler var annerledes enn det vi er vant med fra Ullersmo. Alle som kommer til fengselet, blir testet i de sentrale fag, engelsk og regning. De som ligger på et nivå under GCSE (General Certificate of Secondary Education), tilsvarende ett år under vår ungdomsskoleeksamen, måtte gjennomgå kurs for å komme opp på et slikt nivå. Dette var forutsetningen for at de skulle få jobb på verkstedene under soninga, ble vi fortalt!

set av på et skjema etter hvert som eleven jobbet seg gjennom emnene.

Vanlig undervisning over dette planet, fantes ikke. De innsatte som holdt på med videregående skole eller høyskolestudier, jobbet alene på cellene. De som studerte på egenhånd, måtte skaffe seg penger utenfra til dette, det var da sosialvesenet eller veldedige organisasjoner som skaffet penger. Skolen sørget imidlertid for å arrangere eksamener.

I data ble det undervist på høyere nivåer, og dette var populære kurs. Det fantes også grunnopplæring i engelsk. Det var slik at skolen hadde ansvaret for kursvirksomhet, som "pappakurs" og "ny start".

Skoledagene var annerledes lagt opp enn hjemme. Elevene kom til sine timer, men oppholdt seg ikke på skolen ellers. Vi kan si at alle var hospitanter. En elev gikk enten på skolen på formiddagen eller på ettermiddagen, og det var 2 ½ times undervisning på hver. Det var lang lunchpause på et par timer, da skolen var tom for elever.

Det var langt færre av de innsatte som gikk på skole, enn det vi er vant til hjemme. På Wansworth var det 1400 innsatte, der gikk bare 70 på skole. Av de resterende hadde halvparten en jobb, de øvrige var ikke sysselsatt.

Lærernes situasjon var slik at de var dårligere betalt enn andre lærere. Voksenopplæring generelt er i England dårligere betalt enn vanlig undervisning. De som jobbet i fengsel var enda dårligere betalt enn de som jobbet med voksenopplæring ute. Lærerne var ikke betalt i den lange lunchpausen.

Det var lærerikt å besøke disse fengslene. Vi konkluderte vel med at vi er meget fornøyd med den skolen vi har i Norge, spesielt det at vi har vanlige skoledager og at vi har videregående opplæring.

Det var en stor overgang å komme fra de engelske kjempefengslene til "koselige" Berg fengsel dagen etter. Mange Ullersmo-innsatte søker seg til Berg, og det var derfor interessant å se hvordan det er der. Vi møtte også gamle kjente, som nå sliter skoelbenken på Berg.

Utbyttet av turen var både faglig og sosialt bra. Jessheim vgs., avd. Ullersmo takker FOKO for stipendiet.

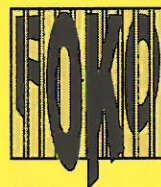
FENGSEL PÅ STIPENDTUR TIL

Morten Lunde, Grete Kjus, Knut Skibsrud, Anne Grete Furuset, Ashjorn Støverud, Isabel Hernandez, Bjorn Andersen og Jon Erik Rønning utenfor kirken i Wormwood Scrubs

B

~~Returadresse på Fokonytt:
Foko v/ Asbjørn Støverud
Boks 2
2040 KLØFTA~~

Forum for
opplæring
innenfor
kriminalomsorgen
Norsk underavdeling av EPEA

Kjære FOKO-medlem

Medlemskontingent 2003

Nytt år og ny FOKO-kontingent.

De senere år har dessverre medlemsantallet sunket, og styret ønsker å snu denne trenden. Men vi trenger din hjelp. Er det noen på din arbeidsplass som ikke er medlemmer så informer dem om det arbeidet vi holder på med. Her får du noen tips:

Som medlem i FOKO er du også automatisk medlem i EPEA (European Prison Education Association). Som medlem her mottar du 2 ganger i året: NEWSLETTER. Dette er en medlemsavis som blir produsert på rundgang av medlemslandene, på den måten holder man seg orientert om opplæringstilbudet innenfor kriminalomsorgen i Europa.

FOKO-NYTT kommer ut 3 ganger årlig. Dette er et medlemsblad som tar for seg smått og stort innenfor fagfeltet. Som medlem kan du også søke om stipend fra FOKO, og du kan delta på det årlige FOKO-seminaret. Årets seminar skal avholdes 30/10-1/11 på Sørmarka kurs- og konferansehotell.

Når du skal betale medlemskontingenten er det viktig at du benytter **ref.nr.** (som står på navneetiketten), og hvis mulig oppgi også navn (bruk helst kontofon eller internett).

Styret arbeider nå med et informasjonssett for å øke rekrutteringen til FOKO, men det er ingen grunn til å vente på dette. Kjenner du noen som du mener bør være med, be dem ta kontakt med en i styret.

Kvittering

Innbetalt til konto

Beløp

250,-

Betalerens kontonummer

Blankettnummer

6299103100

Betalingsinformasjon

NB!!! REF. NR. se etiketten over

GIRO

Underskrift ved girering

Betalingsfrist

11/04/03

Betalt av
☐ Sett inn eget navn

Betalt til
Foko v/ Jon Erik Rønning
Jessheim vgs. avd. Ullersmo
Boks 2
2040 KLØFTA

Belast
konto

Kvittering
tilbake

Kundeidentifikasjon (KID)

Kroner

250,-

Øre

< >

Til konto

1602 42 96486

Blankettnummer

<6299103100>